

This project is co-funded by
the Fundamental Rights and
Citizenship Programme of
the European Union

| JUST/2013/FRAC/AG/6271

RADAR

Regulating Anti Discrimination
and Anti Racism

JUST/2013/FRAC/AG/6271

WYTYCZNE RADAR

Fenomen komunikacji nienawiści
oraz narzędzia strategii
przeciw komunikacji nienawiści
w wymiarze międzykulturowym

Koffi M. Dossou and Gabriella B. Klein

Współpraca: Andrea F. Ravenda,
Katerina Strani and Eirini Vlachaki

Zapraszamy na naszą stronę: <http://win.radar.communicationproject.eu/web/>

KOORDYNACJA NAUKOWA

Gabriella B. Klein (Uniwersytet w Perugii, Włochy)
gabriellaklein@gabriellaklein.eu

KOREKTA JĘZYKOWA

Katerina Strani (Herriot Watt University, Wielka Brytania)
A.Strani@hw.ac.uk

RECENZENT

Katerina Strani (Herriot Watt University, Wielka Brytania)
A.Strani@hw.ac.uk

TŁUMACZENIE NA JEZYK POLSKI

Piotr Kostuchowski

OPRACOWANIE GRAFICZNE

Koffi M. Dossou (Key & Key Communications, Włochy)
koffidossou@koffidossou.it

WYDAWCA

Key & Key Communications, Włochy
keyandkey@keyandkey.it

PRAWA AUTORSKIE ©2016

Key & Key Communications, Włochy

ISBN 978-88-95887-32-6

Udostępniono na otwartej licencji Creative Commons, Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0

Niniejsza publikacja została opracowana przy wsparciu finansowym Unii Europejskiej w ramach Fundamental Rights and Citizenship Programme. Za treść niniejszej publikacji wyłączną odpowiedzialność ponoszą jej autorzy i w żaden sposób nie może być ona uznana za odzwierciedlająca poglądy Komisji Europejskiej.

STRESZCZENIE

W europejskich społeczeństwach, w coraz większym stopniu zmienianych przez migrację, walka przeciwko rasizmowi i ksenofobii jest kluczowym wyzwaniem dla demokracji i życia obywatelskiego. Mimo tego, że we wszystkich krajach członkowskich Unii Europejskiej obowiązują przepisy, mające na celu zapobieganie dyskryminacji, rozpoznanie różnorodnych i nowych form rasizmu i ksenofobii wciąż stanowi problem. Mogą one bowiem przybierać postać fizycznych ataków lub przemocy werbalnej wyrażonej poprzez mowę nienawiści, to znaczy rasistowski i ksenofobiczny dyskurs „który rozpowszechnia, wznieca, podżega lub uzasadnia nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm lub inne formy nienawiści wynikające z nietolerancji, włączając w to nietolerancję wyrażoną przez agresywny nacjonalizm i etnocentryzm, dyskryminację i wrogość wobec mniejszości, migrantów i potomków migrantów” (Rekomendacja nr R 97 (20) Komitetu Ministrów Rady Europy).

Przestępstwo nienawiści nigdy nie jest odosobnionym aktem. Zazwyczaj wyzwała je i podsycła mowa nienawiści oparta na dyskursie wyrażającym pogardę, nienawiść, uprzedzenie itd. Taki dyskurs pojawia się nie tylko w bezpośredniej komunikacji w przestrzeni publicznej lub osobistej, lecz także w sieci, w debatach politycznych, w mediach, w biurokracji, tekstach ustaw i innych kontekstach instytucjonalnych. Przestępstwa nienawiści mogą także wypływać z przepełnionych nienawiścią praktyk komunikacyjnych na różnych poziomach komunikacji, takich jak głos (komunikat parawerbalny), mowa ciała (komunikat niewerbalny), obrazy (komunikat wizualny). Ponadto, dyskurs rasistowski wykorzystuje nie tylko formy bezpośredniego wyrażania nienawiści, uprzedzeń i pogardy, lecz może przybierać postać pozornie przyjaznego wskazywania różnic, która niemniej jednak zakłada stereotypizację kulturowej i społecznej tożsamości jednostki. W efekcie to, co wydaje się pełnym szacunku uznaniem różnic, kamufluje stereotypy i uprzedzenia prowadzące do naznaczenia i stygmatyzacji jednostek.

Co więcej, określenie czy przemoc fizyczna została spowodowana ksenofobią, staje się coraz trudniejsze dla sędziów, funkcjonariuszy organów ścigania, polityków i społeczeństwa, ponieważ należy ją interpretować w kontekście, w jakim do niej doszło. Z tego też powodu przestępstwa nienawiści na tle ‘rasistowskim’ często nie są za takowe uznawane, co prowadzi do zaniżenia skali zjawiska. Traktowanie przestępstw motywowanych rasistowską nienawiścią jako przestępstw pozbawionych takiego tła prowadzi do pogwałcenia podstawowych praw człowieka. Dlatego też koniecznym jest zapewnienie organom ochrony porządku publicznego, organom prawnym, a także dziennikarzom i politykom odpowiednich narzędzi, które umożliwią właściwe rozpoznanie motywów takich czynów przestępczych.

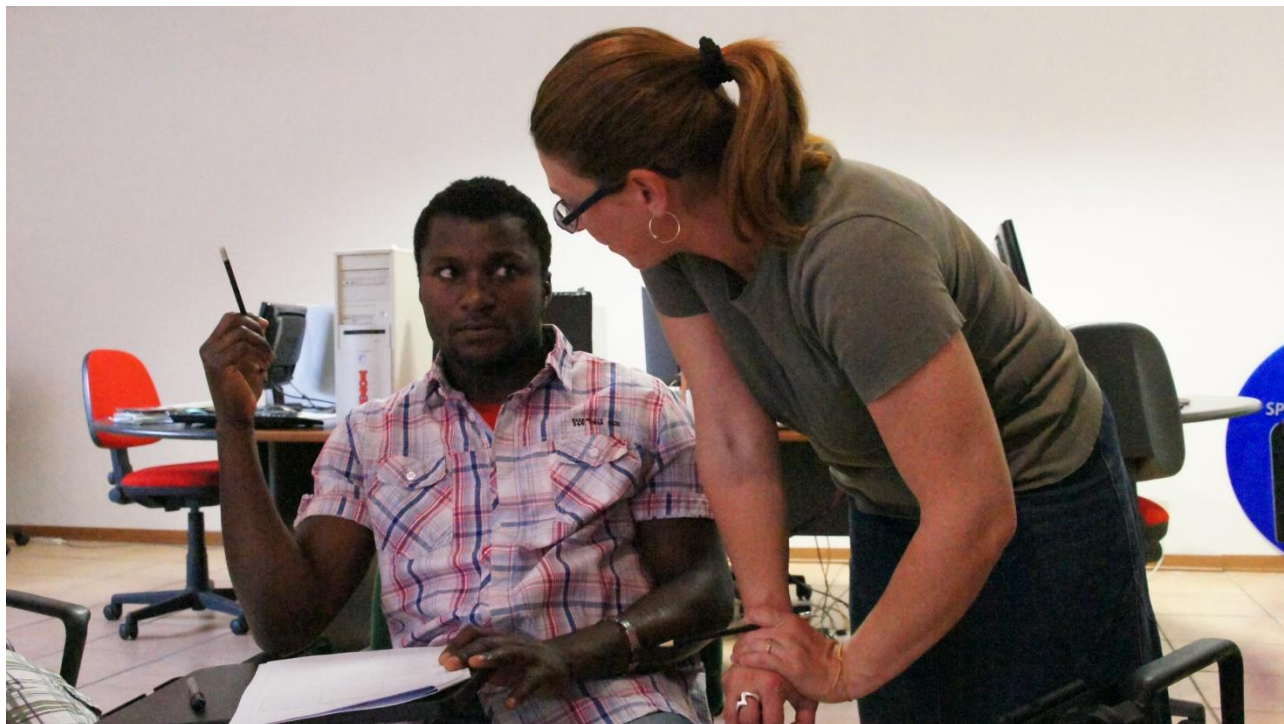
Projekt RADAR, realizowany przy wsparciu finansowym Programu Praw Podstawowych i Obywatelstwa Unii Europejskiej, ma na celu dostarczenie przedstawicielom organów ochrony porządku publicznego i prawnikom niezbędnych narzędzi mających ułatwić rozpoznanie motywowanej rasizmem komunikacji nienawiści. W tym celu przeprowadzono analizę wywiadów z ofiarami przestępstw nienawiści oraz szeregu motywowanych nienawiścią praktyk komunikacyjnych dostępnych w formie tekstów drukowanych lub w Internecie w sześciu różnych krajach (we Włoszech, Grecji, Holandii, Polsce, Wielkiej Brytanii i Finlandii). Materiały przeanalizowano i skategoryzowano na potrzeby kursu szkoleniowego dotyczącego komunikacji w oparciu o koncepcję procesu uczenia się ukierunkowaną na zdobywanie kompetencji i samoocenę GINCO (Grundtvig International Network of Course Organisers).

Produktem końcowym projektu są „WYTYCZNE RADAR”. Jest to wybór najlepszych praktyk, rekomendacji i konkretnych narzędzi, zebranych i udoskonalonych w trakcie projektu, dla określenia praktyk komunikacyjnych, których efektem lub źródłem jest nienawiść. Są one skierowane głównie do prawników (sędziów, adwokatów), przedstawicieli organów ochrony porządku publicznego (policji, straży granicznej, wojska) oraz nauczycieli, edukatorów, dziennikarzy, organizacji pożytku publicznego zajmujących się migrantami oraz do społeczności hegemonicznej jak i samych migrantów (zwłaszcza ofiar rasistowskiej dyskryminacji i rasizmu). Wytyczne mają ułatwić zidentyfikowanie praktyk komunikacyjnych, których motywem lub efektem jest nienawiść, oraz zapobieganie nim, a także skuteczne wcielanie w życie krajowych praw anty-dyskryminacyjnych i anty-rasistowskich.

SPIS TREŚCI

1. KONSEPCJA KOMUNIKACJI RADAR.....	6
2. WSPÓLNE SŁOWNICTWO OPARTE NA JĘZYKOWEJ ANALIZIE KRYTYCZNEJ.....	21
2.1 WPROWADZENIE.....	21
2.2 WSPÓLNE SŁOWNICTWO	22
3. GŁÓWNE REZULTATY.....	26
3.1 KWESTIE DOTYCZĄCE UŻYCIA JĘZYKA W TREŚCI PRAW I WYROKÓW	26
3.2 DEBATY O DYSKRYMINACJI, RASIZMIE I KSENOFOBII W ODNIESIENIU DO PRAKTYK KOMUNIKACYJNYCH	31
3.3 WYWIADY Z LUDŹMI KTÓRZY DOŚWIADCZYLI RASIZMU	33
4. ANALIZA WYBRANYCH PRAKTYK KOMUNIKACYJNYCH.....	36
ANALIZA PRZYPADKÓW	36
4.1 TEKSTY PISANE	36
4.2 OBRAZKI REKLAMOWE.....	37
4.3 INNE OBRAZKI	37
4.4 FILMY REKLAMOWE	37
4.5 INNE FILMY.....	38
4.6 PROGRAMY TALK-SHOW.....	38
4.7 SEKWENCJE POSTÓW	38
5. PROCESY KOMUNIKACJI RASISTOWSKIEJ I KSENOFOBICZNEJ	39
6. REKOMENDACJE I DOBRE PRAKTYKI.....	67
6.1 REKOMENDACJE OGÓLNE	67
☐ <i>Zwiększanie świadomości dotyczącej komunikacji nienawiści i praw człowieka</i>	<i>67</i>
☐ <i>Organizowanie szkoleń</i>	<i>68</i>
☐ <i>Wzmacnianie procesu dialogu międzykulturowego.....</i>	<i>69</i>
6.2 ZALECENIA SZCZEGÓŁOWE	69
☐ <i>Użycie i kontekst słów</i>	<i>70</i>
☐ <i>Kodeks etyczny.....</i>	<i>71</i>
6.3 DOBRE PRAKTYKI	74
6.4 PERSPEKTYWY DALSZEGO ROZPOWSZECZNIANIA REZULTATÓW PROJEKTU RADAR.....	82
7. BIBLIOGRAFIA	83

1. KONCEPCJA KOMUNIKACJI RADAR

Koncepcja komunikacji RADAR

Koffi M. Dossou

Gabriella B. Klein

Andrea F. Ravenda

Kontekst

Narastające zjawisko międzynarodowej migracji w dzisiejszej Europie spowodowało pojawienie się nowych form rasizmu, ksenofobii i dyskryminacji w różnych kontekstach życia publicznego (De Genova 2016). Pomimo obowiązującego we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej prawa antydyskryminacyjnego, rozpoznanie różnych form rasizmu i ksenofobii wciąż stanowi problem. Uwidacznia się to zwłaszcza w tych praktykach, gdzie pojawia się zjawisko mowy i komunikacji nienawiści. Jest to szereg różnorodnych i nie zawsze jednoznacznych działań obecnych w debacie publicznej, mass-mediach, propagandzie pewnych partii politycznych oraz tekstach prawnych, jak również w codziennych praktykach i doświadczeniach. Przestępstwa nienawiści na tle rasistowskim, motywowane rzeczywistymi bądź domniemanymi różnicami w rodowodzie, tożsamości etnicznej, narodowości, pochodzeniu, konkretnych cechach fizycznych (takich jak kolor skóry, wygląd włosów, czy rysy twarzy), afiliacji kulturowej, religii, przekonaniach, języku, statusie migranta lub jakiegokolwiek innej różnicy prowadzącej do rasizmu i/lub ksenofobii, często nie są właściwie rozpoznawane. Prowadzi to do zaniżenia skali zjawiska, co z kolei powoduje jego skryte ponowne pojawianie się w codziennych praktykach komunikacyjnych i działaniach biurokratyczno-administracyjnych.

- **MOWA NIENAWIŚCI**

Jak ustaliła Rada Europy, Komitet Ministrów w Rekomendacji (97) 20 „Termin mowa nienawiści należy rozumieć jako wszelkie wypowiedzi, które rozpowszechniają, podlegają, promują lub usprawiedliwiają nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm lub inne formy nienawiści oparte na nietolerancji, włączając w to nietolerancję wyrażoną przez agresywny nacjonalizm i etnocentryzm, dyskryminację i wrogość wobec mniejszości, imigrantów lub osób o pochodzeniu imigranckim.” (Weber 2009. 3)

- **KOMUNIKACJA NIENAWIŚCI**

Koncentrując uwagę na *Komunikacji Nienawiści* chcemy przedstawić szerszą perspektywę komunikacji, która obejmuje nie tylko *Mowę Nienawiści* jako komunikaty werbalne (zarówno pisemne jak i ustne), lecz wszystkie rodzaje komunikatów: werbalne (słowa i sformułowania), parawerbalne (głos), niewerbalne (mowa ciała), wizualne (obrazy, symbole), które mogą wyrażać oraz wzbudzać rasizm i ksenofobię. W celu dokonania analizy powyższych rodzajów komunikacji i zachodzących między nimi interakcji stosuje się innowacyjne metody badawcze, mianowicie: etnometodologiczną i etnograficzną Analizę Konwersacji, Analizę Kategoryzacji Członkostwa, Analizę Multimodalną, analizę skontekstualizowanej mowy ciała oraz analizę obrazów.

Koncepcja projektu

Niniejszy projekt zrodził się na gruncie dwóch wstępnych obserwacji:

- Zwiększeniu uległa ilość przestępstw nienawiści na tle rasistowskim oraz częstotliwość występowania mowy i komunikacji nienawiści.
- Mowa nienawiści i komunikacja nienawiści nie zawsze są jawne, ulegają one przekształceniu w różnorodne praktyki komunikacyjne.

Głównym celem projektu RADAR jest sformułowanie wytycznych opisujących metodykę, która pozwoli na opracowanie strategii anty-rasistowskich i anty-dyskryminacyjnych. Lepsze zrozumienie praktyk komunikacyjnych, których motywem lub efektem jest nienawiść, pozwala (potencjalnym) ofiarom skutecznie reagować na rasistowskie i ksenofobiczne zachowania i postawy oraz dostarcza osobom, które zawodowo stykają się z tymi zjawiskami, narzędzie umożliwiające lepsze dokonanie oceny sytuacji, a więc ostatecznie zrozumienie to pomaga zapobiegać rasizmowi, ksenofobii, dyskryminacji i wykluczeniu.

Zakres tematyczny projektu RADAR można streścić w następujący sposób:

1. porównanie obowiązującego ustawodawstwa oraz badań akademickich i pozaakademickich związanych z tematyką projektu w krajach partnerskich
2. zidentyfikowanie specyficznych praktyk komunikacyjnych wykorzystujących słowa, głos, mowę ciała i elementy wizualne w mass-mediach i na portalach społecznościowych, gdzie podejmuje się kwestie mowy nienawiści i komunikacji nienawiści
3. zrozumienie mechanizmu ukierunkowanych na nienawiść praktyk komunikacyjnych w zakresie wykorzystanych w nich technik komunikacji, procedur i strategii
4. opracowanie programu szkolenia „Komunikacja wobec nienawiści w perspektywie międzykulturowej”, w formie stacjonarnej i online, które przekaże konkretne narzędzia do rozpoznania takich praktyk komunikacyjnych i przyczyni się do zapobiegania przestępstwom nienawiści poprzez transfer stosownej wiedzy, umiejętności i postaw
5. opracowanie zestawu dobrych praktyk, zaleceń i konkretnych narzędzi dla sektora prawnego i policji¹.

Dlaczego „umiejętności”, „postawy” a nie jedynie „wiedza”?

W wielu dziedzinach wiedza teoretyczna nie wystarcza, by zapewnić sobie sukces na rynku pracy. Należy położyć nacisk na praktyczne umiejętności i zdolność do zastosowania wiedzy teoretycznej. Niemniej jednak wiedzę należy zdobywać poprzez świadome starania i szkolenie. Szczegółowa wiedza akademicka nie gwarantuje takiej umiejętności. Z drugiej strony jednak, umiejętności pragmatyczne nie poparte odpowiednią teorią są niewystarczające. To bowiem oznaczałoby, że pewne wzory zachowania można zastosować jak gotową „receptę”, nie rozumiejąc tego, co naprawdę się dzieje w konkretnej sytuacji.

Uwidacznia się to zwłaszcza w obszarze komunikacji. Żeby uzyskać kompetencje w tej dziedzinie, należy wiedzieć i rozumieć więcej niż tylko same teorie komunikacji. Kwestia staje się jeszcze bardziej skomplikowana, kiedy komunikacja odbywa się między osobami o różnych zaplecach kulturowych,

¹ <http://win.radar.communicationproject.eu/web/project-2/>

wartościach, przekonaniach i wzorcach zachowania. By uzyskać właściwe kompetencje w mowie i komunikacji przeciw nienawiści wyjątkowo ważne jest skupienie się na obydwu aspektach – umiejętnościach i postawach. Są to dwie strony tego samego medalu w kursie szkoleniowym takim jak ten, który opracowaliśmy w ramach projektu RADAR. Kompetencje teoretyczne jest zdobyć łatwiej, podczas gdy umiejętność komunikacji międzykulturowej można zdobyć jedynie poprzez osobiste doświadczenie i/lub szkolenie. Dlatego też główne cele kursu RADAR to: transfer nie tylko wiedzy, lecz także odnośnych umiejętności i postaw – a więc zdolności porozumiewania się na różnych poziomach komunikacji (werbalnym, parawerbalnym, niewerbalnym i wizualnym) oraz rozpoznawania technik komunikacyjnych, procedur i strategii w różnych sytuacjach i kontekstach. Celem jest tu więc dzielenie się praktyczną wiedzą jak komunikować się z innymi w relacjach opartych na szacunku, wykluczających wszelką formę komunikacji rasistowskiej i ksenofobicznej, a więc komunikacji nienawiści motywowanej ksenofobią i/lub rasizmem, oraz jak podtrzymać taką konstruktywną, anty-ksenofobiczną i anty-rasistowską komunikację, czyli komunikację „wobec” nienawiści.

Warsztaty interaktywne

Warsztaty zostały zaplanowane jako przestrzeń interakcji, sprzyjająca nawiązywaniu relacji i wymianie zdań między uczestnikami. Szkolenie powinno przybrać postać komunikacji zwrotnej, by ułatwić uczestnikom i prowadzącym wzajemną wymianę dobrych praktyk i specjalistycznej wiedzy w procesie edukacji nieformalnej i poza-formalnej, by pobudzić ich nie tylko do aktywnego uczestnictwa, lecz także do nawiązywania konstruktywnych relacji między wszystkimi osobami biorącymi udział w szkoleniu, zarówno uczestnikami jak i trenerami.

Podczas warsztatów wykorzystujemy następujące metody:

- wspólną naukę w grupie opartą na partnerskim podejściu na wszystkich etapach
- wykłady i ćwiczenia, gdzie trenerzy pełnią rolę facylitatorów
- pracę grupową prowadzoną przez specjalistów z różnych obszarów
- sytuacyjne uczenie się oparte na doświadczeniu, przekazujące narzędzia do wykorzystania w życiu zawodowym i prywatnym
- podejmowanie decyzji skłaniających do podjęcia antyrasistowskich działań
- proces samooceny, dokonywany w celu przemyślenia i uświadomienia sobie osiągniętych wyników uczenia się

Grupa docelowa Wytycznych RADAR

Projekt RADAR jest adresowany do grup z dwóch różnych kontekstów:

Kontekst prawny

- prawnicy (sędziowie lub adwokaci)
- przedstawiciele organów ochrony porządku publicznego (policja, straż graniczna, wojsko itd.)
- odnośne urzędy Unii Europejskiej

Kontekst migracyjny

- migranci (potencjalne lub faktyczne ofiary przestępstw nienawiści na tle rasistowskim)
- mediatorzy międzykulturowi, nauczyciele, pracownicy socjalni, edukatorzy, facylitatorzy
- odnośne instytucje Unii Europejskiej

Cele i rezultaty szkolenia

Celem szkolenia jest kształcenie kompetencji w komunikacji otwierającej relacje oparte na wzajemnym szacunku, wykluczające zarazem wszelkie formy ksenofobii i rasizmu, tj. komunikacji nienawiści motywowanej ksenofobią i/lub rasizmem.

W szczególności, celem jest rozwinięcie umiejętności rozpoznawania nie tylko jawnych przejawów rasistowskich i ksenofobicznych praktyk komunikacyjnych, lecz także ich ukrytych form. W ten sposób uczestnicy rozwijają umiejętności niezbędne do nawiązania anty-rasistowskiej i anty-ksenofobicznej komunikacji, która jest pełna szacunku, inkluzywna i przyjazna. Ważne jest, by wyjaśnić i wykorzystać różne poziomy komunikacji (werbalny, parawerbalny, niewerbalny i wizualny) oraz rozróżnić poszczególne techniki komunikacyjne, procedury i strategie w odniesieniu do różnych sytuacji i kontekstów. Uczestnicy zdobędą kompetencje w komunikacji z osobami o odmiennych zwyczajach i poglądach, wzorcach zachowania, wartościach i wyobrażeniach. W skrócie, będą w stanie nawiązać i podtrzymać konstruktywną i produktywną anty-ksenofobiczną i anty-rasistowską komunikację, tj. komunikację „wobec” nienawiści. Co więcej, będą w stanie wzbudzić taką postawę u innych.

Zajęcia mają postać tematycznie zorganizowanych sesji i obejmują następujące zagadnienia:

- Analiza krytyczna drażliwej terminologii obecnej w treści praw i wyroków
- Rasistowskie i ksenofobiczne wyrażenia pojawiające się w codziennym języku, obrazach i symbolach
- Model Komunikacji w perspektywie międzykulturowej
- Analiza językowa medialnych debat na temat rasizmu i ksenofobii w mediach (prasa, radio, telewizja) i publikacjach akademickich
- Narzędzia analityczne potrzebne do głębszego zrozumienia rasistowskich i ksenofobicznych praktyk komunikacyjnych (prasa, zdjęcia, filmy, reklamy, programy talk-show, media społecznościowe) Uczestnicy rozważą jak wykorzystać osiągnięte efekty kształcenia w życiu codziennym i zawodowym.

W tym miejscu fundamentalne znaczenie ma przedstawienie naszej koncepcji komunikacji, a konkretniej komunikacji interpersonalnej, która ukształtowała naszą wizję komunikacji międzykulturowej.²

Komunikacja interpersonalna w perspektywie międzykulturowej

Nasze pojęcie komunikacji to złożona koncepcja, która wynika z wszechstronnej wiedzy socjolingwistycznej, pragmaty lingwistycznej (a także etnopragmatycznej) oraz społeczno-antropologicznej. Wiedzieć jak się komunikować to nie tylko wiedzieć jak wykorzystać lingwistyczne narzędzia (słownictwo, składnię, morfologię, fonetykę, specjalistyczną terminologię, itd.) w środowisku własnym lub swojego rozmówcy, lecz także umieć posłużyć się tymi narzędziami w sposób odpowiedni do społecznego i sytuacyjnego kontekstu, a co za tym idzie, w sposób właściwy dla danego rozmówcy, miejsca, celu i intencji, jaką chcemy przekazać. Co więcej, pojęcie komunikacji jest dosyć szerokie i rozpościera się od komunikacji werbalnej (słowa) do komunikacji wizualnej (obrazy, kształty, kolory, symbole), od komunikacji werbalnej ustnej do komunikacji werbalnej pisemnej, od komunikacji parawerbalnej (głos) do komunikacji niewerbalnej (mowa ciała). Dlatego też komunikacja jest podstawą i medium każdego społecznego wydarzenia: procesy społeczne nie

² Poniższy fragment zaczerpnięto z: Gabriella B. Klein / Koffi M. Dossou 2006: Basic Tools for Intercultural Communication, Perugia, Key & Key Communications: 3-17

mogą zachodzić bez komunikacji, podobnie jak praktyki komunikacyjne urzeczywistniają się w relacjach społeczno-kulturowych i polityczno-gospodarczych. Komunikacja to wielopoziomowy proces i, co za tym idzie, wyjątkowo podatny na zakłócenia; jest to owoc działań każdej zaangażowanej wewnątrz jednostki. Tym samym jest to praktyka interaktywna, której reperkusje mają kluczowe znaczenie w życiu zawodowym i instytucjonalnym.³

W tym rozdziale skupimy się zwłaszcza na komunikacji ustnej, ponieważ jest ona kluczowa w każdym spotkaniu. Niemniej, w kolejnych częściach omówimy także komunikację pisemną.

Komunikacja interpersonalna

Komunikacja to w istocie wyjątkowo rozległa i skomplikowana dziedzina, a obszary jej zastosowania są niezliczone; podręcznik jaki tu prezentujemy, w żadnym wypadku nie może wyczerpująco opisać tego tematu. Nie jest to zresztą naszym celem. Zamierzamy tu z jednej strony zainicjować krytyczny dyskurs, a z drugiej uczulić użytkowników na te aspekty komunikacji, które mogą mieć bezpośredni wpływ na relacje, na nas samych i nasze codzienne fizyczne środowisko pracy. Jest to niezbędna podstawa do krytycznego zrozumienia zasad działania komunikacji interpersonalnej i międzykulturowej.

Naszym zdaniem, komunikacja to narzędzie, które wykorzystane ostrożnie i świadomie, może przynieść korzyści osobiste i organizacyjne, a także wzbogacić relacje. Nie znaczy to jednak, że komunikacja sama z siebie rozwiązuje wszystkie problemy osobiste, interpersonalne czy organizacyjne. Niewątpliwie jednak może pomóc w znalezieniu rozwiązania. W tym też sensie rozwijanie kompetencji w komunikacji wzbogaca nas osobiście, zawodowo i międzykulturowo.

Komunikacja to:

- wzajemna wymiana komunikatów między co najmniej dwiema osobami przy wykorzystaniu wszystkich wspomnianych powyżej środków: słów, głosu, ciała, obrazów, symboli
- podstawa i medium każdego społecznego wydarzenia: bez komunikacji procesy społeczno-kulturowe nie byłyby możliwe, podobnie też praktyki komunikacyjne wiążą się ze społeczno-kulturowymi i polityczno-gospodarczymi zmiennymi
- wielopoziomowy i, co za tym idzie, narażony na zakłócenia proces, ponieważ napotyka on wiele barier (nieporozumienia, różnice indywidualnych perspektyw, stereotypy, społecznie i kulturowo zdeterminowane wzorce zachowania)
- potężne narzędzie, ponieważ, odpowiednio wykorzystane, może pokonać własne słabości i doprowadzić do wspólnego rozwiązania problemów
- system o wyjątkowo ważnych reperkusjach, na wszystkich poziomach relacji interpersonalnych, międzykulturowych, osobistych i zawodowych

Co oznacza komunikacja?

➤ Chcemy zachować, obronić i wzmocnić swoje poczucie własnej wartości.

Dlatego też potrzebujemy kontaktu z innymi, co wywołuje proces komunikacji. Atak na samoocenę jednostki odzwierciedla się w procesie komunikacji.

³ Swoje pojęcie komunikacji werbalnej opieramy na pracach grupy Batesona, Ervina Goffmana, etnografów takich jak Jehny Cook-Gumpres i John J. Gumperz, Charles Goodwin, Frederick Erickson, Geoffrey Shulz, i etnometodologach takich jak Harvey Sacks, Emanuel A. Schegloff, Gail Jefferson.

**Komunikowanie się w najlepszy z możliwych sposobów wymaga:
Poszanowania samooceny naszego rozmówcy**

- Prawdziwe nie jest to, co mówię ja, lecz to, co rozumie rozmówca. Nie ma żadnej gwarancji, że nasz rozmówca zrozumie to, co chcemy powiedzieć.

Zwykłą reakcją, jaka zagraża naszej samoocenie, jest przybieranie postawy obronnej. Nie jest wcale konieczne, by druga osoba została zaatakowana, wystarczy, że tak się poczuje.

**Komunikowanie się w najlepszy ze sposobów oznacza:
unikanie manewrów defensywnych
w reakcji na manewr defensywny naszego rozmówcy**

Poziomy komunikacji

Każdy akt komunikacji interpersonalnej może wykorzystać cztery typy środków:

- komunikację werbalną (język)
- komunikację parawerbalną (głos)
- komunikację niewerbalną (mowa ciała)
- komunikację wizualną (kolory, kształty, obrazy, symbole)

Cztery płaszczyzny komunikacji⁴

Przekaz, a co za tym idzie, także komunikacja, sytuuje się na czterech płaszczyznach:

- **obiektywna treść** czyli to, co nadawca chce przekazać odbiorcy
- **samo-odstona** a więc te informacje jakie nadawca ujawnia o sobie
- **intencje** są to cele, jakie nadawca chce uzyskać od odbiorcy
- **relacja**, czyli informacje na temat relacji między nadawcą a odbiorcą

Każda z tych płaszczyzn jest obecna w każdym komunikacie, choć ich waga może być różna. Poszczególne płaszczyzny mogą zostać uwypuklone przez nadawcę lub odczytane przez odbiorcę dzięki empatii. Istnieje związek między czterema płaszczyznami komunikatu; każda z nich warunkuje pozostałe trzy. Każda z czterech płaszczyzn może stanowić barierę, która zmienia skuteczność komunikatu. Dlatego też musimy śledzić te cztery płaszczyzny w każdej sytuacji, gdzie dochodzi do komunikacji międzyludzkiej.

Dobra komunikacja jest ukierunkowana na:
sytuację
rozmówcę
cel

⁴ Poprzez „płaszczyzny komunikacji” odnosimy się do Watzlawik/Beavin/Jackson 1969

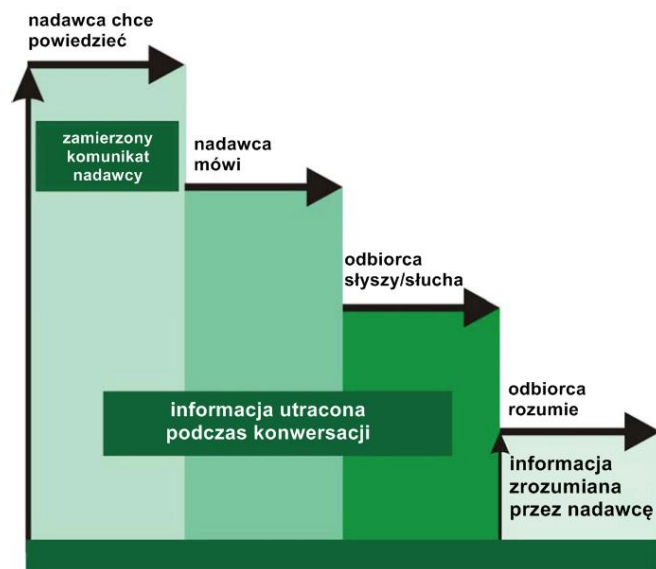

Bariery w komunikacji

Pojawiają się one gdy:

- płaszczyzna obiektywnej treści nie jest jasno określona
- rozmówcy nie mówią o tym samym
- komunikat pisany nie został (w pełni) zrozumiany
- uczestnicy komunikacji nie posiadają tego samego poziomu informacji
- na płaszczyźnie relacji zachodzą nieporozumienia
- płaszczyzny treści i relacji zostają odwrócone
- komunikaty na płaszczyźnie treści są sprzeczne z komunikatami na płaszczyźnie relacji
- uprzedzenia rozmówców determinują przebieg dialog
- dostrzegana jest jedynie informacja, która potwierdza uprzedzenia
- wartości wyznawane przez rozmówcę są podważane, a jego/jej uczucia zranione
- doświadczenia uczestników komunikacji, ich zaplecze kulturowe i ideologiczne w znacznym stopniu się różnią

Mówiąc/pisząc należy ustawicznie upewniać się, że nasze słowa zostały zrozumiane zgodnie z naszą intencją, i że osoby uczestniczące w komunikacji w pełni się rozumieją. Należy pytać samego siebie jaki wpływ na rozmówcę wywiera nasze zachowanie.

Komunikacja werbalna, parawerbalna, niewerbalna i wizualna

Wszystkie nasze osobiste spostrzeżenia składają się na komunikaty jakie świadomie lub nieświadomie tworzymy. Podczas spotkania z innymi jednostka odbiera i nadaje głównie cztery typy komunikatów.

- Komunikaty werbalne

Są to komunikaty wyrażone słowami. Znaczenie mają słowa, zdania i budowa całego dyskursu. Dyskurs może być ustny lub pisemny.

- Komunikaty parawerbalne

Odnoszą się one do tego jak słowa, zdania i dyskurs są postrzegane poprzez grę pauz, głośności, tonu, linii intonacji, szybkości, akcentu i rytmu.

- Komunikaty niewerbalne

Do nich należy widoczne zachowanie, które przekazuje (nie)zamierzone komunikaty pozbawione słów: mowa ciała, mimika twarzy, gesty, ruchy, postawy, kontakt wzrokowy i zbliżenie.

- Komunikaty wizualne

Obejmują one kolory, kształty i symbole, ubiór (np. T-shirt, itd.), które nasz rozmówca eksponuje.

Każdy rodzaj komunikatu, werbalny, parawerbalny, niewerbalny lub wizualny jest postrzegany i interpretowany przez rozmówcę. Bariery w komunikacji mogą wpływać z kulturowych i osobistych różnic dzielących rozmówców i pojawić się w:

1. postrzeganiu i interpretacji
2. komunikacie werbalnym, parawerbalnym, niewerbalnym lub widocznym zachowaniu

Komunikacja międzyludzka może jednocześnie obejmować cztery aspekty komunikatu:

- werbalny
- parawerbalny
- niewerbalny
- wizualny

Treść komunikatu i pewne mechanizmy umożliwiające jego zrozumienie są nadawane poprzez wypowiedziane słowa i popierane przez wszystkie pozostałe poziomy komunikacji.

Subiektywne doświadczenie interakcji, uczucia i zachowanie są sygnalizowane, świadomie bądź nie, poprzez nasz głos, ciało, kolory, formy i symbole. Elementy języka parawerbalnego mają oparcie w nas samych, częściowo opierają się na wrodzonych modelach, a częściowo na wyuczonych wzorcach zachowania. Najgłębsze znaczenie każdego komunikatu zależy od podanych poniżej, osobistych czynników:

- pozycji społecznej
- umiejętnościach społecznych i zdolności komunikowania się
- norm, przekonań, orientacji i wartości środowiska społeczno-kulturowego, w którym podmiot każdorazowo działa
- subiektywnego doświadczenia
- konkretnej sytuacji

Sygnały parawerbalne, niewerbalne i wizualne mogą nieść z sobą różne znaczenia, które mogą być rozbieżne i niejednoznaczne.

Poniższa lista przedstawia możliwe elementy ekspresywne głosu, ciała i obrazu.

Sposoby mówienia	Mowa ciała
pauzy	mimika twarzy
głośność	gesty
ton	kierunek naszego spojrzenia
linie intonacyjne	ruchy ust i warg
szybkość	postawa
akcent	bliskość
rytm	ruch ciała
Słyszalne symbole	
śmiech	szloch
chrząkanie	kaszel
wzdychanie	ziewanie
Wygląd zewnętrzny	
ubiór: jego rodzaj i kolor	fryzura
bizuteria	symbole oznaczające status

Elementy składowe komunikacji wpływają w różny sposób na komunikat, poniżej przedstawiono je w kolejności oznaczającej siłę z jaką oddziałują na emocje:

**Efekty mogą się łączyć
Wzmacniać, neutralizować lub być ze sobą sprzeczne**

Postrzeganie komunikatu

Odbiorca reaguje na każdy komunikat. Ta reakcja (feedback) zależy od różnych czynników warunkujących, które nadawca nie zawsze może przewidzieć. Im większe różnice kulturowe, tym mniej przewidywalna reakcja.

O reakcji odbiorcy decydują trzy procesy:

- bezpośrednie spostrzeżenie faktów
- interpretacja
- uczucia

Reakcja odbiorcy na komunikat nadawcy jest owocem trzech, wyżej wymienionych, procesów. Podczas gdy z kimś rozmawiasz, po obu stronach zaczynają działać pewne czynniki. Do twoich zmysłów dociera nie tylko to, co twój rozmówca mówi (komunikat werbalny), lecz także sposób, w jaki to wypowiada (komunikat parawerbalny) oraz jego mowa ciała (komunikat niewerbalny), a także postrzegane kształty i kolory (komunikat wizualny). Spostrzeżenia te splatają się na poziomie nieświadomości, tworząc określone wrażenie. Często zdarza się tak, że zamiast uważnie słuchać, co druga osoba mówi, obserwujemy sposób, w jaki to wypowiada, nadając naszym spostrzeżeniom określone znaczenie. Ta interpretacja może się pokrywać z intencjami komunikacyjnymi nadawcy. Percepcja i interpretacja wzbudzają w odbiorcy uczucia.

Na uczestników procesu komunikacji oddziałują równocześnie różne czynniki:

- wiedza ogólna
- kontekst społeczno-kulturowy
- kontekst sytuacyjny
- kontekst konwersacyjny

Nasza wiedza na temat samej komunikacji, świata zewnętrznego i ich wzajemnych oddziaływań, umożliwia nam zrozumienie i wyjaśnienie złożonych mechanizmów komunikacji międzyludzkiej i międzykulturowej. Świadomość wzajemnie na siebie oddziałujących czynników jest niezbędną częścią komunikatu, odnoszącą się do czynników pozajęzykowych, sytuacyjnych, społeczno-kulturowych i socjolingwistycznych. Taka wiedza jest zasobem, z którego uczestnicy czerpią niezbędne i odpowiednie założenia. Teoretycznie założenia te składają się na pewne domniemania, które gwarantują adekwatną interpretację całego komunikacyjnego

dyskursu. Im więcej wspólnych założeń łączy osoby zaangażowane w interakcję, tym większe prawdopodobieństwo tego, że komunikacja się powiedzie, to znaczy uczestnicy rozmowy rozumieją siebie nawzajem. Przyjęte przez nadawcę założenia dotyczące tego, co konieczne i odpowiednie rodzą mniej lub bardziej świadome sugestie. W efekcie nie wszystko zostaje wyraźnie zwerbalizowane. Co więcej, to co odbiorca ma zinterpretować – i tym samym zrozumieć – nie zawsze zostaje zwerbalizowane w obszarze wspólnych założeń. Im większe są różnice kulturowe, tym mniej wspólnych założeń. Ten proces jednak nie odbywa się na poziomie świadomości. Co więcej, nie możemy sądzić, że interpretacja odbiorcy zawsze dokładnie odpowiada sugestiom wyrażonym przez nadawcę. Dzieje się tak właśnie dlatego, że uczestnicy komunikacji nie zawsze podzielają te same założenia. Nadawca może nie zdawać sobie sprawy z tego jak wiele/lub mało dzieli go z innymi uczestnikami. Percepcja zdarzenia komunikacyjnego wzbudza w odbiorcy uczucia, a te wpływają na proces interpretacji.

Kontekst i kontekstualizacja

- Kontekst społeczno-kulturowy

Kontekst społeczno-kulturowy jest szerszym tłem, na jakim odbywają się interakcje, jest to na przykład, kontekst krajowy, międzynarodowy, europejski, polityczno-ekonomiczny, zawodowy i instytucjonalny, kontekst życia prywatnego itd. Co więcej, kontekst społeczno-kulturowy obejmuje różne aspekty kultury osób biorących udział w procesie komunikacji, to znaczy, religię, przekonania, tradycję, rytuały, symbole, zwyczaje, zachowania, itd. Kontekst służy z jednej strony jako układ odniesienia dla założeń i konotacji, a z drugiej umożliwia interpretację komunikatu.

- Kontekst sytuacyjny

Kontekst sytuacyjny jest to węższy kontekst, ukształtowany przez warunki fizyczne i sytuację społeczną, przez społecznie określone czas i miejsce, odnosi się on także do ról uczestników. Sytuacja komunikacyjna ma tu na celu rozwiązanie powtarzających się problemów życia społecznego. Sytuacje społeczne powstają w większym społeczno-kulturowym kontekście, w odniesieniu do tego jakie typy sytuacji faktycznie istnieją w społeczeństwie, jak są inicjowane i jak przebiegają. Podczas procesu socjalizacji i inkultuacji, członek społeczeństwa uczy się zasad i poznaje zwyczaje, których znajomość jest konieczna, by odpowiednio zachować się zarówno w sytuacjach życia codziennego jak i sytuacjach formalnych. Dalsza akulturacja może wzbogacić rozumienie nowych sytuacji. Poza społeczno-kulturowymi i sytuacyjnymi założeniami w grę wchodzi jeszcze zawsze kulturowo określone oczekiwania, przekonania i osobiste założenia, zainteresowania i motywacje, które odgrywają istotną rolę we wspólnej interpretacji przebiegającego wydarzenia społecznego.

- Kontekst konwersacyjny

Nawet w wąskim znaczeniu, każdy akt mowy jest usytuowany w kontekście konwersacyjnym. Wziąć udział w konwersacji oznacza zatem wiedzieć, kto ma w danej chwili głos oraz który z uczestników rozmowy jest słuchaczem. Należy znać ustalony porządek kolejności zabierania głosu. Co więcej, każda wypowiedź, w domyśle, nawiązuje do poprzedniej wypowiedzi (tej samej osoby mówiącej lub rozmówcy) a jej konsekwencje zobowiązują słuchacza do kontynuowania rozmowy tak, by zachować jej spójność. Kontekst konwersacyjny nie jest statyczny ani określony zawczasu. Rozwija się on dynamicznie, wraz z postępem danej interakcji. Zaznaczanie różnych ról uczestnictwa w konwersacji (osoba mówiąca, słuchacz, obserwator/bierny słuchacz) jest kulturowo określone. Zatem, przedstawiciel danej kultury włączający się do rozmowy w ramach określonych przez inną kulturę może z przyzwyczajenia stosować swoje sposoby zaznaczania poszczególnych ról uczestnictwa i działań konwersacyjnych takich jak: zabieranie głosu w odpowiednim momencie, zmiana tematu lub przejście do ostatniego etapu rozmowy.

Ponadto, istnieją kulturowo określone sekwencje działań konwersacyjnych. Przykładowo, kultury różnią się pod względem tego, jak długo powinna trwać rozmowa grzecznościowa poprzedzająca główny temat interakcji. Pewne sytuacje są wcześniej ściśle ustalone, a inne nie. W tym drugim przypadku, uczestnicy rozmowy mają możliwość na nowo określić sytuację. Na przykład, jeśli mówimy o statycznym kontekście społeczno-kulturowym jakim jest “medycyna”, to wstępnie zdefiniowanym kontekstem sytuacyjnym jest np. “gabinet lekarski”. Kontekst ten może jednak ulec modyfikacji w procesie negocjacji między uczestnikami danej sytuacji. Nawet role mogą się odwrócić.

- Wskazówki kontekstualne

Aby umożliwić słuchaczowi zrozumienie wyrażonej słowami myśli lub intencji używamy “wskazówek kontekstualnych”. Możemy to osiągnąć dzięki parawerbalnym i niewerbalnym sygnałom, poprzez śmiech, itd. Możemy wyrazić to, co mówimy na zupełnie różne sposoby: dobitnie lub ironicznie, w żartach lub na serio. We wszystkich tych przypadkach pozwalamy odbiorcy zrozumieć, jak powinien zinterpretować naszą wypowiedź dzięki wskazówkom kontekstualnym. Należy tu wspomnieć, że wskazówki kontekstualne różnią się w zależności od danego społeczeństwa i kultury.⁵

⁵ W tej kwestii opieramy się na pracy Johna Gumperza i Jenny Cook Gumperz (por. Gumperz 1982b)

Komunikacja międzykulturowa

Komunikacja międzykulturowa opiera się w sposób oczywisty na pojęciu komunikacji międzyludzkiej oraz na pojęciu kultury postrzeganej jako zbiór dynamicznych i zmiennych procesów. Nie jest wytworem współczesnego społeczeństwa, lecz istnieje od zawsze. Jest to bardzo skomplikowane zjawisko, głęboko zakorzenione w kontekście historycznym i układzie sił związanych z handlem, wojnami, migracjami, kolonializmem i podbojami. Innymi słowy, za każdym razem, gdy dochodzi do spotkania rozmówców o różnych sposobach myślenia i odmiennych sposobach komunikowania się, angażują się oni, chcąc nie chcąc, w komunikację międzykulturową. Każdy z nich wnosi swoje zaplecze kulturowe i doświadczenie, dostosowując je zarazem do dynamiki interakcji.

Każda sytuacja komunikacyjna jest uwarunkowana zapleczem społeczno-kulturowym i doświadczeniami jej uczestników. Kulturę rozumiemy tu jako „konkretne, społecznie predeterminowane sposoby myślenia, poprzez które jednostki nawiązują kontakt w historycznie uwarunkowanym kontekście” (Sepilli/Guaitini Abbozzo 1974:30). Jeśli uczestnicy komunikacji nie dzielą tego samego kontekstu i sposobu myślenia, nietrudno o nieporozumienia, konieczne jest wtedy negocjowanie znaczenia, by ustalić wspólną interpretację. Negocjacja znaczenia (Gumperz 1982a, 1982b) to jeden z głównych aspektów komunikacji międzykulturowej, odnoszący się do sformułowania i wyrażenia symbolicznego znaczenia działania. Dlatego też znaczenie jest ostatecznie ustalane przez wszystkich uczestników zdarzenia komunikacyjnego. Dzielenie się informacją i negocjacja znaczenia stanowią podstawową strategię w komunikacji międzykulturowej.

Nawet jeśli komunikacyjnie różne sposoby zachowania niekoniecznie powodują natychmiastowe fiasko komunikacji, mogą one wywołać stereotypowe postrzeżenia i etnocentryzm. Rozwijanie kompetencji komunikacyjnych w kontekście międzykulturowym zakłada nie tylko dostrzeganie różnic kulturowych w różnych formach komunikacji, lecz także umiejętność komunikowania się z ludźmi o kulturowo (i społecznie) odmiennych zwyczajach komunikacyjnych. W skrócie, wiedza jak podtrzymać konstruktywną komunikację międzykulturową na wszystkich poziomach to nic innego jak umiejętność odpowiedniego komunikowania się i interpretowania znaków w odniesieniu do jednostki lub kontekstu.

Dla zrozumienia tych kwestii wyjątkowo ważne są wyniki badań etnograficznych mowy/komunikacji (Hymes, 1974). To podejście przedstawia systematyczną metodologię, która podkreśla współzależność języka, mowy, komunikacji i kultury w historycznie uwarunkowanym kontekście i układzie sił. Socjolingwistyka interpretacyjna (Gumperz 1982 a) i jej pojęcie kontekstualizacji, bada komunikację międzykulturową w ujęciu holistycznym. Badania naukowe obecnie koncentrują się na opisie wymiarów interakcji i dynamiki międzyludzkiej oraz możliwych porażek w komunikacji.

Literatura uzupełniająca

Argyle, Michael 1975: Bodily Communication. London: Methuen & Co.

1982: Il corpo e il suo linguaggio. Studi sulla comunicazione non verbale. Bologna: Zanichelli [It. trans.].

Birkenbihl, Vera F. 1990: Kommunikationstraining. München: mvg.

1992. L'arte d'intendersi. Ovvero come imparare a comunicare meglio. Milano: FrancoAngeli [It. trans.].

Birkenbihl, Vera F. 1994: Signale des Körpers. Körpersprache verstehen. München: mvg

1979 Segnali del corpo. Come interpretare il linguaggio corporeo. Milano: FrancoAngeli [It. trans.].

De Genova, Nicholas 2016: The "crisis" of the European border regime: Towards a Marxist theory of borders. In International Socialism: A Quarterly Review of Socialist Theory, N.150, www.nicholasdegenova.net

De Grandis, Luigina 1990/1984: Teoria e uso del colore. Milano: Mondadori.

Hartman, Taylor 1998/1987: The Color Code. New York: Scribner

Heller, Eva 1998/1989: Wie Farben wirken. Farbpsychologie, Farbsymbolik, kreative Farbgestaltung. Hamburg: Rowohlt.

Heller, Eva 2000: Wie Farben auf Gefühl und Verstand wirken. Farbpsychologie, Farbsymbolik, Lieblingsfarben, Farbgestaltung. München: Droemer.

Klein, Gabriella B. / Dossou, Koffi M. 2006: Basic Tools for Intercultural Communication. Perugia: Key & Key Communications

2006: Strumenti base per una comunicazione interculturale. Perugia: Key & Key Communications [It. ed.].

Luzzatto, Lia / Pompas, Renata 2001: Il colore persuasivo. Milano: Il Castello srl.

Molcho, Samy 1983: Körpersprache. München: Mosaik Verlag.

1997: I linguaggi del corpo. Como: Lyra libri [It. trans.].

Schwitalla, Johannes 2000: 'Mit Händen und Füßen reden'. Sprachliche und nichtsprachliche Symbolsysteme in der mündlichen Kommunikation. In: Theodor Berchem et al. 2000: Weltwunder Sprache. 10. Würzburger Symposium der Universität Würzburg. Stuttgart: 209-233.

Watzlawick, Paul / Beavin, Janet Helmick / Jackson, Don D. 1967: Pragmatics of Human Communication, New York: Norton & Company

1971: Pragmatica della comunicazione umana, Roma: Astrolabio [It. trans.].

1974: Menschliche Kommunikation. Stuttgart [Germ. trans.]

Weber, Anne 2009: Manual on hate speech. Strasbourg: Council of Europe Publishing

2. WSPÓLNE SŁOWNICTWO OPARTE NA JĘZYKOWEJ ANALIZIE KRYTYCZNEJ

2.1 WPROWADZENIE

Podstawową kwestią w każdym projekcie jest to, by wszyscy partnerzy używali tego samego słownictwa i języka w celu uniknięcia dwuznaczności i sprzeczności. W projekcie RADAR jest to szczególnie ważne, ponieważ projekt dotyczy złożonych i wrażliwych kwestii rasizmu i ksenofobii, z którymi wiążą się kontrowersyjne zwroty i wyrażenia. Co więcej, język nie jest tworem statycznym, lecz ewoluuje wraz ze zmianami społecznymi i pogłębianiem świadomości różnorodności, tym samym czyniąc nasze zadanie jeszcze trudniejszym.

Podjmując ten problem, partnerzy projektu RADAR uzgodnili, że należy unikać pewnych drażliwych słów i wyrażen, które często pojawiają się w oficjalnych tekstach (aktach prawnych, wyrokach, tekstach administracyjno-biurokratycznych, dyskursach medialnych, a nawet publikacjach naukowo-akademickich). Proponujemy tu alternatywne terminy i wyrażenia, oparte na krytycznej analizie lingwistycznej i drobiazgowym badaniu użycia słów związanych z 'rasą', wychodząc od brytyjskiego angielskiego, a następnie rozszerzając je na pozostałe języki uczestników projektu (włoski, polski, holenderski, grecki i fiński). Większość słów poddanych tu krytycznej analizie implikuje wykluczenie i niesie ze sobą ustanowienie hierarchii, tym samym słowa te mają dyskryminujący charakter. Na przykład, dzielenie ludzkości na różne rasy, jest doskonałym "narzędziem do ciemnienia i wykorzystywania określonych grup społecznych i zamykania przed nimi dostępu do zasobów materialnych, kulturowych i politycznych, pracy, opieki społecznej, zamieszkania i praw politycznych" (Reisigl/Wodak 2001: 2). Dopóki będziemy używać terminu "rasa", dopóty będziemy napędzać **falszywe** przekonanie, jakoby **istnieją** różne rasy ludzi.

Należy więc usunąć słowa takie jak "rasa", "rasowy", "mieszany" z oficjalnych tekstów, np. ustaw czy wyroków, oraz z dyskursu medialnego, ponieważ kształtują one opinię publiczną a użycie tych słów przyczynia się do powstawania i utwierdzania się uprzedzeń. Takie działanie może w końcu pomóc w przełamaniu fałszywego przekonania o istnieniu różnych 'ras' ludzkich, a co za tym idzie wykorzystać użycie innych podobnie dyskryminujących słów takich jak "nie-biały" (non-white).

Kiedy wzniesiemy się ponad kreujący podziały dyskurs "MY-ONI", będziemy mogli zaakceptować kulturową różnorodność, nie ignorując jednakże koloru skóry, to znaczy nie zaprzeczać temu, że wciąż może on mieć istotny wpływ na doświadczenia jednostki, wynikające z "urasowionej" hierarchii społecznej („przywileje białych" - cf. McIntosh 1990). W rzeczy samej, rasizm istnieje podczas gdy ludzkie „rasy" nie. Wyobrażenie, że wyeliminowanie terminu "rasa" z dyskursu w przestrzeni publicznej będzie równoznaczne z eliminacją rasizmu jest z pewnością naiwne. Powinniśmy jednak wziąć pod uwagę fakt, że dobór słów ma znaczenie w stopniu w jakim odzwierciedlają one nasze poglądy, nastawienia i postrzeganie świata. Terminy te powinny być interpretowane w perspektywie wielopłaszczyznowej, biorącej pod uwagę czynniki społeczne, kulturowe, biologiczne i ideologiczno-polityczne w ich historycznym uwarunkowaniu, przejawiające się jako określone czynności mowy i praktyki dyskryminujące (Jackson 1987: 8, Reisigl/Wodak, 2005:18; Goodman/Moses/Jones 2012). Pomimo faktu, iż termin „rasa", zarówno w sensie biologicznym i genetycznym jak i socjo-antropologicznym, został poddany krytyce (Hazard 2011, Reisigl/Wodak 2005), dyskryminujący fenomen rasizmu trwa w sposób oczywisty. Warto jeszcze raz podkreślić - za problematyczny uznajemy termin "rasa", nie zaprzeczamy jednak istnieniu różnorodności, różnicy czy zmagających mniejszości religijnych i etnicznych w zdominowanych przez białych, hegemonicznych społeczeństwach (De Genova 2005, Delgado/Stafancic 2000, Hazard 2011, Lewis 2003, Roberts i inni 2008). Naszym celem jest przewyciężenie podziału "MY-ONI", uznając zarazem różnice w duchu wzajemnego szacunku i wspólnoty. Powinniśmy także pamiętać, że pewne słowa nabierają różnych konotacji zależnie od perspektywy, czy wypowiada je „outsider" czy „insider" (cf. Tabela nr 1).

Ogólnie rzecz biorąc musimy wziąć pod uwagę następujące kwestie: po pierwsze socjolingwistyczną dynamikę, gdzie dane słowo nabiera określonego znaczenia w drodze historycznego i społecznego procesu; po drugie pragmatyngwistykę i etnopragmatyczną dynamikę, gdzie znaczenie danego terminu kształtuje się

poprzez używanie go w konkretnym kulturowym kontekście i społecznej sytuacji (Duranti 2007, 2009); po trzecie konwersacyjną kontekstualizację języka.

Sędziowie i funkcjonariusze organów ochrony porządku publicznego często stykają się z tą subtelną dialektyką między ogólnym konotacyjnym znaczeniem obraźliwych słów a ich użyciem w swoistych sytuacyjnych kontekstach, gdzie celowo nadaje się im inne znaczenie. Innymi słowy, zawodowo stykający się ze zjawiskami rasizmu i ksenofobii powinni być świadomi socjo-kulturowego kontekstu, kontekstu sytuacyjnego oraz kontekstu konwersacyjnego w jakim pojawia się dane słowo lub wyrażenie (Dossou/Klein/Ravenda 2016:11).

W tym też sensie, jako że nasze badanie dotyczy prawodawstwa w społeczeństwie zdominowanym przez białych, musimy krytycznie podejść do użycia pewnych słów w kontekście i dyskursie prawnym oraz we wszystkich innych publicznych dyskursach zdominowanych przez białych.

2.2 WSPÓLNE SŁOWNICTWO

Poniżej przedstawiono listę wybranych słów w języku angielskim, ponieważ jest to język komunikacji w ramach projektu. Dlatego też lista ta nie powinna być brana za właściwą jedynie dla kontekstu brytyjskiego, chyba że w tekście stwierdzono inaczej.

Powszechnie używane słowa, których należy unikać	Wyjaśnienie/alternatywna propozycja
rasa/rasowy (race/racial)	W żadnym wypadku nie należy używać tych słów. Zostało naukowo udowodnione (Hazard 2011), że pod względem biologicznym istnieje tylko jedna rasa ludzka. Niemniej pojęcie “rasa” jest dalej używane jako społeczny konstrukt (Machery/Faucher 2005), jego celem jest tworzenie podziałów i sprawowanie władzy nad społeczną grupą postrzeganą lub określaną przez dominującą grupę jako gorsza. W różnych historycznych i społeczno-ekonomicznych kontekstach dominujące grupy społeczne postrzegają inne wybrane grupy jako: odmienne od innych grup pod względem narodowości, konkretnych cech fizycznych (np. koloru skóry, włosów, rysów twarzy), zaplecza kulturowego, religii, wierzeń, języka, pochodzenia, tożsamości etnicznej, rodowodu, statusu migranta lub jakichkolwiek innych różnic, co prowadzi do rasizmu i/lub ksenofobii (definicja opracowana przez Włoską Komisję Doradczą RADAR). W związku z tym proponujemy unikać słów “rasa” i “rasowy” i/lub zastępować je innymi określeniami. Słowo “rasowy” może zostać zastąpione terminem “rasistowski” w wyrażeniach typu “dyskryminacja na tle rasowym”, które po przekształceniu będzie brzmieć “dyskryminacja na tle rasistowskim”, “przestępstwo na tle rasowym” zostanie zmienione na “przestępstwo na tle rasistowskim”, “motyw na tle rasowym” stanie się “motywem na tle

	rasistowskim”. Terminu “rasa” powinno się unikać także w innych kontekstach, gdzie nie implikuje on podziałów, lecz opisuje daną kategorię. W tym wypadku należy wskazać odnośną kategorię (np. kolor skóry, narodowość, tożsamość etniczną itd.) W tym kontekście dyskryminacja rasistowska może zostać określona jako oparta na lub motywowana przez fałszywe domniemanie istnienia ludzkich ras. Proponujemy, by dyskryminację rasistowską zdefiniować jako motywowaną przez: • przynależność narodową - w sensie pochodzenia, narodowości, norm prawnych, obszaru geograficznego, który wpływa na ukształtowanie pewnych widocznych cech fizycznych • przynależność etniczno-kulturową - w sensie pochodzenia, wyznania, wierzeń, języka, tradycji • przynależność społeczną - w sensie czynników społeczno-ekonomicznych i/lub statusu migranta
czarny/biały (black/white)	Podczas gdy w Wielkiej Brytanii terminy te są ogólnie akceptowane, w innych krajach mogą budzić więcej kontrowersji, w zależności od panujących tam relacji. Dla wewnętrznych potrzeb projektu zwrócimy szczególną uwagę na użycie słów “czarny” i “biały” i będziemy się nimi posługiwać dla określania kategorii społecznych, lub tam gdzie są one używane jako sposób samoidentyfikacji.
osoba nienależąca do rasy białej (non-white)	Określenie “osoba nienależąca do rasy białej” zakłada hegemonię białej rasy i jej centralne umiejscowienie pośród innych grup etnicznych. Jest to bardzo problematyczne pojęcie i powinno się go unikać.
kolorowy (coloured)	Określenia “kolorowy” należy unikać we wszystkich kontekstach, jest ono bardzo obraźliwe w brytyjskim i amerykańskim angielskim. Jest dopuszczalne jedynie w południowo-afrykańskim angielskim w odniesieniu do konkretnej grupy ludzi⁶. Określenia powszechnie używane w Wielkiej Brytanii to BME (Black and Minority Ethnic – czarnoskórzy i mniejszości etniczne) oraz BAME (Black, Asian and Minority Ethnic – czarnoskórzy, Azjaci oraz mniejszości etniczne). Te określenia są powszechnie akceptowane, jednak zeznania⁷ dowodzą, że taka terminologia zawsze jest drażliwa i nieustannie zmierza do punktu, w którym “nasza terminologia rasowa próbuje się utrzymać”. Szczególnie

⁶ <http://goo.gl/XGC5rC>; wyjaśnione także przez jednego z naszych rozmówców z Afryki Południowej.

⁷ <http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/may/22/black-asian-minority-ethnic-bame-bme-trevor-phillips-racialminorities>

	interesujące jest określenie “osoba o kolorowej skórze” (person of colour). Niektórzy posługują się tym pojęciem (np. Writers of Colour⁸) podczas gdy inni je odrzucają⁹. W przypadku tego typu wyrażen najlepiej jest gdy dana grupa sama decyduje o tym, czy chce się nim określać (por. język “ousiderów” i “insiderów”). Określenie “widoczne mniejszości” także jest postrzegany krytycznie (ibidem). Określenia “osoba urasowiona” lub “grupa urasowiona” są w użyciu w Stanach Zjednoczonych¹⁰ i w coraz większym stopniu w Wielkiej Brytanii. Rozróżce w użyciu słów “Czarny” i “Afro-Amerykanin” także może być istotne w tym omówieniu¹¹, choć Afro-Amerykanin to pojęcie amerykańskie.
rasa mieszana (mixed race)	Określenia “rasa mieszana” należy unikać, choć nie przez słowo “mieszany”. Problem tkwi w zwrocie “rasa”, nie “mieszany”. “Mieszane korzenie” lub “Mieszane pochodzenie”, zdają się być określeniami najchętniej używanymi przez przedstawicieli takowych grup¹².
rdzenny (indigenous)	autochtoniczny (native)
imigrant (immigrant)	migrant ¹³
obcokrajowiec (foreigner)	Określenie “obcokrajowiec” nie jest obraźliwe samo w sobie, jednak może takie być jeśli zostanie użyte w nieodpowiednim kontekście. Zamiast niego najlepiej byłoby określić narodowość danego człowieka np. Polak, Pakistańczyk, jeżeli jest to istotne, lub zachodzi takowa potrzeba.
nielegalny/ skryty/ nieprzepisowy (i)migrant (illegal/ clandestine/irregular (im)migrant	Zalecane przez ONZ terminy to “nieprzepisowy migrant” lub “nieudokumentowany migrant”¹⁴. Niemniej jednak, pomimo zarządzeń ONZ, we współczesnym kontekście europejskim, zdominowanym przez wysokie napięcia społeczne spowodowane łącznie zjawiska migracji z przestępstwami i terroryzmem, pojęcie “nieprzepisowy” nie wiąże się jedynie z brakiem odpowiednich dokumentów, lecz często jest kojarzone z

⁸ <http://mediadiversified.org/>

⁹ <http://www.npr.org/blogs/codeswitch/2014/11/07/362273449/why-we-have-so-many-terms-for-people-of-color>
<http://www.ohrc.on.ca/en/racial-discrimination-race-and-racism-fact-sheet> (drugi link odnosi się do Stanów Zjednoczonych)

¹⁰ <http://www.ohrc.on.ca/en/racial-discrimination-race-and-racism-fact-sheet>

¹¹ <http://www.blackstudies.org.uk/conference-and-events/blackness-in-britain-2015/>

¹² Zobacz <http://www.mix-d.org>, pośród innych źródeł. W niemieckiej terminologii wyrażenia “mieszane małżeństwo” i “mieszana rodzina” może zostać zmienione w **“dwunarodościowe małżeństwo”** lub **“dwunarodościowa/wielonarodościowa rodzina”** <http://www.verbandbinationaler.de>.

¹³ zobacz <http://picum.org/picum.org>. W debacie włoskiej coraz powszechniej stosuje się wyrażenie **“obecność przedstawicieli społeczeństwa międzynarodowego (international presences)**, (Pizza/Ravenda eds. 2012).

¹⁴ <http://picum.org/picum.org>

	przestępstwami lub nielegalną działalnością, zwiększając tym samym poczucie niebezpieczeństwa i strachu. Dlatego też proponujemy użycie jedynie terminu “nieudokumentowany migrant” (Zobacz Nicholas De Genova 2002, 2005).
--	---

TABELA 1

3. GŁÓWNE REZULTATY

3.1 KWESTIE DOTYCZĄCE UŻYCIA JĘZYKA W TREŚCI PRAW I WYROKÓW¹⁵

Terminologia w aktach prawnych dotyczących rasizmu i dyskryminacji

Porównanie terminologii wykorzystywanej w krajach Unii Europejskiej, z których pochodzą partnerzy projektu (Finlandia, Grecja, Włochy, Holandia, Polska, Zjednoczone Królestwo) pokazało, że we wszystkich tych krajach obowiązują prawa anty-rasistowskie i anty-dyskryminacyjne, które pozwalają na potępienie wszelkich aktów dyskryminacji opartej na kolorze skóry lub narodowości, a także działań, które podlegają do nienawiści lub przemocy wobec tych, którzy są członkami tak zwanych 'rasowych' lub etnicznych grup (lub za takowych się ich uznaje lub postrzega). W tym kontekście jednak nie określono jasno czy istnieje różnica między grupą 'rasową' a 'etniczną'.

Unia Europejska w 2000 r. wydała Dyrektywę Rady 2000/43/EC z 29 czerwca 2000 r., wprowadzając zasadę równego traktowania ludzi bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (Dziennik Urzędowy L 180 , 19/07/2000 P. 0022 - 0026; Dyrektywa Rady 2000/43/EC z 29 czerwca 2000 r.), którą muszą uwzględnić wszystkie państwa członkowskie ustanawiając własne prawa. Różne konteksty historyczne i społeczne poszczególnych krajów oznaczają, że prawa te mogą w nich być różnie interpretowane i egzekwowane.

Na uwagę zasługują poniższe kwestie:

1. **Grecja, Polska i Zjednoczone Królestwo** jawnie potępiają działania mające na celu podżeganie do nienawiści wobec innych jednostek lub grup z powodu domniemanej ich przynależności do grup określonych w kategoriach 'rasy'¹⁶ lub koloru skóry; są tu jednak pewne różnice. W prawach niektórych krajów istnieją pisemne wskazania dotyczące jak można identyfikować takie praktyki (Holandia), podczas gdy w innych systemach prawnych (np. we Włoszech) ten sposób nie jest określony, a odnośne zalecenia lub wytyczne są ogólne.
2. Prawodawstwo **Grecji, Włoch i Polski** zakłada z góry istnienie 'ras' lub innych biologicznych różnic między ludźmi. Prawodawstwo **Zjednoczonego Królestwa** (podobnie jak inne prawa narodowe w jego obrębie, np. prawo w Szkocji), a zwłaszcza prawodawstwo **Finlandii** zdają się być bardziej dokładne, lub przynajmniej lepiej wyważone w tej kwestii. Ponieważ włoskie, polskie i greckie prawa posługują się terminem „rasa”, uważamy, że rozpowszechniają one naukowo nieprawdziwe przekonanie jakoby ludzkość była podzielona na różne 'rasy'. Obowiązujące w tych krajach prawa potępiają akty nienawiści wobec innych 'ras', niemniej samo użycie tego terminu pokazuje przekonanie o istnieniu różnych, odrębnych 'ras' ludzi. Dowodzi to głębokiego zakorzenienia tego poglądu w codziennym życiu, oraz politycznych i instytucjach prawnych. Holenderski Instytut Praw Człowieka wyczerpująco wyjaśnia pojęcie rasy w Akcie o Równym Traktowaniu zgodnie z Międzynarodową Konwencją o Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej. Mówi on także o

¹⁵ Oparte na RADAR: Analiza treści praw i wyroków (raport z projektu) sporządzony przez Enrico Caingilia i Cabriellę B. Klein(zobacz:

[http://lnx.radar.communicationproject.eu/web/htdocs/radar.communicationproject.eu/home/dokeos/main/document.php?cidReq=RAD01&curdirpath=%2FLAWS_and_JUDGMENTS\)](http://lnx.radar.communicationproject.eu/web/htdocs/radar.communicationproject.eu/home/dokeos/main/document.php?cidReq=RAD01&curdirpath=%2FLAWS_and_JUDGMENTS)

¹⁶ By podkreślić nasze krytyczne stanowisko wobec tego pojęcia posługujemy się cudzysłowem pojedynczym. Jeżeli cytujemy ten termin z innych źródeł, posługujemy się cudzysłowem podwójnym.

kolorze, rodowodzie oraz narodowym lub etnicznym pochodzeniu (Papers II 1990-91, 22-014, no 3, p. 13).

3. Słowa „rasa” i „rasowy” pojawiają się także w **unijnych** dyrektywach anty-dyskryminacyjnych, obowiązujących od 2000 roku. „Dyrektywa o Równości Ras” wymienia dyskryminację na podstawie „pochodzenia rasowego lub etnicznego”, a także dyskryminację w miejscu pracy z powodu „religii lub przekonań”¹⁷. Niemniej jednak, jasno określono, że „Unia Europejska odrzuca wszystkie teorie zmierzające do uznania istnienia odrębnych ras ludzkich. Użycie terminu „pochodzenie rasowe” w niniejszej dyrektywie nie oznacza wcale uznania takich teorii.”¹⁸ Wygląda to na sprzeczność. Jeśli Unia Europejska nie uznaje teorii dotyczących odrębnych ras ludzkich, nie jest jasne dlaczego wciąż używa się terminu „rasa”. Jeśli powodem jest brak odpowiedniego terminu, powinno to zostać uściślone w Dyrektywie. Wydaje się, że wspomniane państwa członkowskie (Finlandia, Grecja, Włochy, Holandia, Polska, Zjednoczone Królestwo) nie odnoszą się do tej kwestii jednoznacznie w prawach krajowych, przez co pojęcie pozostaje niejednoznaczne.
4. Nigdy nie używa się terminów ksenofobia lub ksenofobiczny.

Należy zaznaczyć, że w sześciu omawianych państwach europejskich obowiązują prawa nakazujące karanie aktów podżegania do nienawiści wobec osób ze względu na kolor ich skóry lub narodowość. Na przykład w **Zjednoczonym Królestwie**, prawo karne przewiduje karę za akty nienawiści i przemocy jeśli są motywowane złym zamiarem, lub złą wolą wobec ludzi na podstawie ich przynależności lub domniemanej przynależności do grupy ‘rasowej’ lub grupy narodowościowej. Podobnie jest we **Włoszech** - przestępstwo i akt przemocy może zostać zakwalifikowane jako ‘rasowe’ lub ‘etniczne’. W **Grecji**, prawo karze podżeganie do nienawiści lub mowę nienawiści: jeśli ktoś publicznie podżega, prowokuje lub pobudza do aktów przemocy wobec ludzi z powodu ich **koloru skóry, religii, lub narodowości** w sposób, który zagraża porządkowi publicznemu oraz **życiu i nietykalności cielesnej** jakiegokolwiek osoby. W Holandii prawo karne przewiduje karę za działania podżegające do nienawiści lub dyskryminacji osób, lub przemocy wobec osób lub mienia na podstawie ich ‘rasy’, religii, narodowości lub koloru skóry.

Definicja dyskryminacji opartej na rasizmie i ksenofobii w tekstach prawnych

Poniżej przedstawiamy zarys tego jak teksty prawne definiują rasizm i dyskryminację¹⁹ wynikające z rasizmu i ksenofobii.

W **Polsce** Kodeks Karny określa dyskryminację bardzo ogólnie, jako każdy akt agresji wobec osoby lub grupy; pogwałcenie praw osobistych: **uszkodzenie ciała lub zdrowia**, napaść na **godność i nietykalność cielesną lub psychologiczną** osoby/grupy osób; pogwałcenie prawa osoby/grupy do zachowania ich tożsamości i autonomii; napaść na osobę lub grupę osób.

Szkockie prawo uznaje postępowanie za mające tło rasowe, jeśli „natychmiast przed, podczas lub zaraz po dokonaniu czynu przestępca przejawia wobec poszkodowanego **złośliwość i złą wolę** wynikającą z

¹⁷ Komisja Europejska, 2014 „Równość: Unijne zasady zwalczania dyskryminacji, teraz obecne w 28 państwach członkowskich”, komunikat prasowy Brukseli 17 stycznia, 2014, zobacz też „Biuro Prasowe: Raport w sprawie zastosowania dyrektyw i aneksów” http://ec.europa.eu/justice/newsroom/discrimination/news/140117_en.htm; „Komisja Europejska: - Zwalczanie dyskryminacji”: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/index_en.htm

¹⁸ Przypis 6 w Dyrektywie Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r., wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na ich pochodzenie rasowe lub etniczne, Dziennik Urzędowy L 180 , 19/07/2000 P. 0022 - 0026

¹⁹ Nie bierzemy tu pod uwagę innych rodzajów dyskryminacji, np. dyskryminacji ze względu na orientację seksualną, tożsamość płciową, wiek, lub niepełnosprawność.

przynależności (lub domniemanej przynależności) tej osoby do **grupy 'rasowej'**, lub kiedy działanie lub czyn jest motywowane (zupełnie lub częściowo) poprzez złośliwość i złą wolę wobec członków grupy 'rasowej' opartej na przynależności do tej grupy (Prawo karne (skonsolidowane) (Szkocja) 1995).

W **Finlandii** „traktowanie danej osoby z mniejszą przychylnością niż są traktowane lub byłyby potraktowane inne osoby w porównywalnej sytuacji (dyskryminacja bezpośrednia)”, a pośrednią dyskryminację określa się jako taką, która „poprzez pozornie neutralne świadczenie, kryterium lub działanie stawia osobę w niekorzystnej sytuacji w porównaniu do innych osób, chyba że takie świadczenie, kryterium lub działanie ma akceptowalny cel, a środki wykorzystane do jego osiągnięcia są odpowiednie i konieczne (dyskryminacja pośrednia)”.

Greckie prawo tak samo odnosi się do dyskryminacji pośredniej i tak samo ją definiuje, za „dyskryminację” i nękanie uznaje to, co przejawia się w niepożądanym postępowaniu związanym z zakazaną podstawą dyskryminacji, którego celem lub skutkiem jest obraza **godności osobistej** i tworzenie **środowiska pełnego strachu, wrogięgo, upokarzającego, poniżającego lub obraźliwego**.

We **Włoszech** dyskryminację definiuje się jako „odróżnienie, wykluczenie, ograniczenie swobody lub uprzywilejowanie oparte na **rasie, kolorze, rodowodzie lub narodowym bądź etnicznym pochodzeniu, przekonaniach i praktykach religijnych**, których celem lub skutkiem jest unicestwienie lub nadszarpnięcie uznania, korzystania lub egzekwowania **równości, praw człowieka i swobód** podstawowych dla życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturowego i dla każdego innego obszaru życia publicznego (dekret legislacyjny 286/1998 z 25/07/1998 r., n. 286).

W **Holandii**, pojęcie „dyskryminacja” jest według Artykułu 90 holenderskiego Kodeksu Karnego określone jako „jakiegokolwiek wyróżnienie, wykluczenie ograniczenie lub uprzywilejowanie, którego celem lub skutkiem może być zniesienie lub naruszenie uznania, korzystania lub egzekwowania, pod względem równości, praw człowieka i podstawowych swobód w obszarze politycznym, gospodarczym lub społecznym czy kulturowym, bądź w innych obszarach życia społecznego. Według ustawodawcy kategoria „rasy”, zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego i artykułem pierwszym Międzynarodowej Konwencji o Eliminacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej, dotyczy także rozróżnienia dokonanego na podstawie **koloru, rodowodu lub narodowego bądź etnicznego pochodzenia**. Holenderski Kodeks Karny (1991), art., 137, ustępy c-g określa dyskryminację (oprócz płci i orientacji seksualnej) jako odnoszącą się do „**rasy, religii lub osobistych przekonań**”.

Elementy komunikacji określone jako obraźliwe lub będące przykładem 'rasowej'/etnicznej dyskryminacji

W aktach prawnych krajów partnerskich projektu RADAR nie pojawia się definicja przedmiotów/słów/wyrażeń/gestów/symboli itd., wyrażających dyskryminację lub rasizm, wyjątek stanowi Polska. Tutaj prawna interpretacja przestępstwa przedstawiona w oficjalnej bazie stanowi że obraza lub okazanie braku szacunku potencjalnie obraźliwej natury może przybrać postać wykonania niewłaściwego gestu np. odmowy uściśnięcia dłoni. Co więcej, polskie prawo karne przewiduje karę za podżeganie do nienawiści na podstawie rasowego, narodowego i etnicznego pochodzenia lub wyznania, bądź jego braku. Karze ono wytwarzanie, sprzedaż i rozpowszechnianie produktów zawierających treści podżegające do nienawiści.

Według Ustawy o Porządku Publicznym w **Zjednoczonym Królestwie**, osoba, która publikuje lub rozpowszechnia pisma, które zastraszają, promują przemoc lub są obelżywe, jest winna przestępstwa jeśli: (a) zamierza tym samym wzniecić nienawiść rasową lub (b) wszystkie okoliczności sprawiają, że prawdopodobne jest wzniecenie nienawiści 'rasowej'.

To sędzia rozstrzyga gdzie, kiedy i jak odbywa się podżeganie do nienawiści i wzniecanie negatywnego nastawienia wobec ludzi o odmiennym kolorze skóry, religii lub pochodzeniu narodowym.

W każdym państwie przestępcy mogą zostać ukarani za przestępstwa kwalifikowane jako ‘rasowe’, kwalifikacja ‘rasowa’ może także stanowić dodatkowy zarzut do innych przestępstw (takich jak morderstwo, nieumyślne spowodowanie śmierci, napaść itd.). Jeżeli przestępstwo kwalifikuje się jako ‘rasowe’ kara (pozbawienia wolności, grzywny, itd.) jest zwiększona, zgodnie ze stopniem ciężkości tego, co określa się jako ‘przestępstwo na tle rasowym’.

Holenderski Kodeks Karny określa jako napastliwą i zasługującą na karę „osobę, która publicznie, zarówno ustnie jak i na piśmie, lub poprzez obraz, z rozmysłem dokonuje obraźliwego oświadczenia dotyczącego grupy ludzi na podstawie ich rasy, religii, lub osobistych przekonań[...]” (art. 137c).

Kategorie stosowane w tekstach prawnych dotyczących kwestii ‘rasowych’/etnicznych do określenia podstaw dyskryminacji

W tej części omawiamy użycie kategorii z ‘rasowego’/etnicznego zbioru takich jak, „kolorowy”, „rasa”, „czarny”, „biały” itd., w tekstach prawnych (aktach prawnych i wyrokach). Należy zaznaczyć, że pojawiające się tam kategorie pochodzą z tekstów opracowanych przez grupę dominującą społecznie (tj. białych mężczyzn), którzy określają ich znaczenie; innymi słowy jedno i to samo pojęcie może mieć zupełnie inne znaczenie kiedy zostanie użyte przez niedominującą grupę społeczną. Zostanie to wyjaśnione poniżej.

Według stanowiska ILO, IOM, OHCHR przedstawionego w *Migracja międzynarodowa, rasizm, dyskryminacja i ksenofobia* (2001), rasizm i ksenofobia to dwa odrębne pojęcia. Według definicji zaproponowanej przez wyżej wymienione organizacje „*rasizm jest ideologicznym konstruktem, który przypisuje pewnej rasie i/lub grupie etnicznej pozycję władzy nad innymi na podstawie cech fizycznych i kulturowych, lub bogactwa gospodarczego, co prowadzi do tworzenia hierarchicznych relacji, gdzie rasa „wyższa” dominuje i kontroluje inne*”, podczas gdy „*Ksenofobia oznacza postawy, uprzedzenia i zachowania, które odrzucają, wykluczają i częstokroć szkalują osoby postrzegane jako osoby z zewnątrz, jako obcokrajowcy w danej wspólnocie, społeczności lub w kategoriach danej tożsamości narodowej.*”

Drażliwe pojęcie „rasa/rasowy” pojawia się we **włoskim** i **greckim** prawodawstwie, a także w treści konstytucji tych państw. Ogólne pojęcie „rasa” jest także obecne w **polskim** Kodeksie Pracy.

Z drugiej strony prawo **brytyjskie** mówi o domniemanej (przez przestępcę) „przynależności do rasy lub innych grup”. Oznacza to, że może istnieć grupa określona ‘rasowo’ (grupa ludzi czarnych, Azjatów, itd.), którzy doświadczają rasizmu na podstawie ich (domniemanej) ‘rasy’. **Holenderskie** prawo traktuje o „rasie, religii, lub osobistych przekonaniach”, jednak pojęcie „rasy”, odnosi się tu do koloru skóry i tożsamości etnicznej. W **fińskich** tekstach prawnych nie używa się pojęć związanych z rasą, lecz terminów „etniczny”, lub „obcy”.

We włoskich tekstach prawnych pojawiają się także następujące terminy: **kolor, rodowód, pochodzenie narodowe lub etniczne (lub samo „pochodzenie”), przekonania i praktyki religijne**”.

Terminologia w treści wyroków

Opierając się na analizie wyroków sądowych w sześciu krajach partnerskich możemy wyciągnąć następujące ogólne wnioski:

- 1) **Rasa/rasowy**: Wyroki wyrażają implícite istnienie „ras”.

Nie jest jednak jasne czy pojęcie „rasa” odnosi się do czegoś, co faktycznie istnieje, czy jest jedynie społeczną klasyfikacją. Akty prawne powinny wyjaśnić, że termin „rasa” nie opisuje „faktu”, lecz stworzoną klasyfikację, która nie opisuje naturalnej lub obiektywnej rzeczywistości.

Wątpliwości budzi także obecne w tych tekstach rozróżnienie między „rasą” a „tożsamością etniczną”. Możliwe, że termin „tożsamość etniczna” stosuje się do rozróżnienia ludzi, którzy zachowali pewne pierwotne cechy kulturowe (takie jak senegalska tożsamość etniczna migranta urodzonego w Senegalu a żyjącego w Europie), podczas gdy słowo „rasa” stosuje się do określenia pewnego typu migranta (zwłaszcza o wyróżniających cechach fizycznych), lub jego potomków, którzy zatracili cechy kultury z jakiej się wywodzą, lecz wciąż się wyróżniają, zwłaszcza kolorem skóry. To ważne rozróżnienie także powinno zostać wyjaśnione.

Wyroki wydane przez Holenderski Instytut Praw Człowieka, utrzymują, że Kolegium „powinno przyjąć pojęcie rasy określone w Międzynarodowej Konwencji o Eliminacji Wszelkich Form Rasowej Dyskryminacji. Pojęcie ‘rasa’ dotyczy bezpośrednio koloru, rodowodu i narodowego lub etnicznego pochodzenia.”

- 2) **Kolorowi, osoby o kolorowej skórze, czarni. We Włoszech** podczas procesu, włoski sędzia określa ofiarę przestępstwa nienawiści jako „persona di colore”, czyli osobę o kolorze skóry innym niż biały.²⁰ W innych krajach partnerskich kategorie w jakich opisuje się motywację stojącą za aktami dyskryminacji i nienawiści zdają się być wciąż te same: rasowa/etniczna tożsamość, pochodzenie narodowe, kolor skóry, rodowód, praktyki/przekonania religijne, w Wielkiej Brytanii i Holandii pojawia się także narodowość (włączając w to obywatelstwo).

Podsumowując, jedyny opis słowa „rasa” jaki mamy, to ten, jaki pojawia się we wspomnianej wyżej dyrektywie unijnej, gdzie to pojęcie jest w istocie określone przez to czym nie jest; nie jest to pojęcie zaczerpnięte z nauk biologicznych: „Unia Europejska odrzuca wszelkie teorie zmierzające do wykazania istnienia odrębnych ras ludzkich” (Dyrektywa Rady 2000//43/EC z DNIA 29 lipca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, Dziennik Urzędowy L 180 , 19/07/2000 P. 0022 – 0026).

Wnioski

Z analizy tekstów prawnych wyłoniły się trzy kluczowe kwestie:

1. Jeśli „Unia Europejska odrzuca wszystkie teorie zmierzające do wykazania istnienia odrębnych ras ludzkich”, jak wspomniano powyżej, co unijny ustawodawca rozumie przez pojęcie ‘rasa’ i dlaczego wciąż jest ono w użyciu?
2. Dlaczego „rasa” i „tożsamość etniczna” („grupa etniczna”) łączy się ze sobą? Czy mają takie samo znaczenie?
3. Ten sam problem pojawia się w odniesieniu do wiary i praktyki religijnych.

Można wskazać jeszcze jedną kluczową kwestię w odniesieniu do wyroków sądowych: dowodu dyskryminacji – jeżeli nie jest to atak fizyczny lub obraz – szuka się głównie w słowach, wyrażeniach,

²⁰ W kontekście włoskim nie ma rozróżnienia między terminami „coloured” i „of colour”, (które są odpowiednikami polskiego wyrażenia kolorowy, jednak drugie z nich ma mniej pejoratywny wydźwięk) jak ma to miejsce w kontekście brytyjskim. Wyrażenie „persona di colore” jest często uznawane za obraźliwe przez określonych nim ludzi, takich jak Afrykańczyków, jednak wciąż uznawane jest za grzeczne i świadczące o wykształceniu przez osoby posługujące się tym terminem zamiast wyrażenia „czarny” w stosunku do Afrykańczyków i innych osób o ciemniejszym kolorze skóry. Jednak logicznie myśląc to wyrażenie nie ma sensu, ponieważ skóra każdego z nas ma jakiś kolor, jaśniejszy czy ciemniejszy.

zdaniach, tj. w wyrazie językowym; w przypadku Holandii zwraca się uwagę także na akcent. Nawet wtedy, gdy zachodzi potrzeba określenia czy fizyczny atak jest jedynie przemocą fizyczną bez rasistowskiego tła, czy też jest on motywowany rasistowską intencją, sędzia opiera swoją decyzję na słowach wypowiedzianych przez przestępcę. Nie bierze się pod uwagę werbalnych i parawerbalnych komunikatów, wyjątek stanowi tu Polska, gdzie także zachowania niewerbalne, takie jak gesty w odniesieniu do różnic etnicznych, mogą zostać uznane za czyn przestępczy, jak to dokumentuje jeden ze zgromadzonych przypadków.

3.2 DEBATY O DYSKRYMINACJI, RASIZMIE I KSENOFOBII W ODNIESIENIU DO PRAKTYK KOMUNIKACYJNYCH²¹

W ramach projektu zgromadzono i przeanalizowano dyskusje na temat dyskryminacji, rasizmu i ksenofobii dotyczące praktyk komunikacyjnych z różnych źródeł, zarówno z lingwistycznego jak i socjologicznego punktu widzenia (telewizja, artykuły prasowe, eksperymenty społeczne itp.). Pierwszym wnioskiem wysuwającym się z analizy jest to, że w krajach partnerskich toczą się poważne dyskusje na temat dyskryminacji. Po drugie, jest wiele czynników, które mają wpływ na opinię publiczną i reakcje względem migrantów, jednym z nich jest wzrost liczby osób ubiegających się o azyl w Unii Europejskiej w ciągu ostatnich kilku lat. Zarazem, w krajach, które są stosunkowo jednorodne pod względem narodowościowym, na przykład w Polsce, toczą się spory co do przyjęcia większej liczby migrantów do kraju. Wreszcie, większość debat nie nawiązuje do żadnych rzeczowych danych, lecz w przeważającym stopniu opiera się na ogólnych przykładach lub założeniach dokonanych na podstawie posiadanej wiedzy.

Co do przyczyn rasizmu lub postaw dyskryminacyjnych, wszystkie zebrane materiały wskazują, że są one przede wszystkim uwarunkowane brakiem wiedzy, świadomości oraz niewielkim doświadczeniem z migracją, na przykład w Polsce i Grecji. Jednak w niektórych krajach, takich jak Holandia i Wielka Brytania, zebrane materiały wskazują też na źródła sięgające czasów kolonialnych; podczas gdy w Finlandii niektóre osoby publiczne stosunek anty-migracyjny wiążą z brakiem poszanowania dla historii. Mowa nienawiści może być również substytutem przemocy fizycznej, np. w Finlandii niektóre media usprawiedliwiają nastawienie anty-migracyjne Finów poprzez fakt iż jest to kraj, na który często dokonywano inwazji.

Kwestię migracji i jej szkodliwego wpływu na sytuację gospodarczą poszczególnych krajów podniesiono we wszystkich raportach partnerów, zwłaszcza w Finlandii, Grecji i Polsce.

Zarazem, migranci dostrzegają, że mają gorszy dostęp do pracy jest niż rdzenni mieszkańcy państw przyjmujących (Holandia, Zjednoczone Królestwo i Polska). Co więcej, raport brytyjski dotyczące debat zwrócił naszą uwagę na obecność rasizmu strukturalnego, który jest systemem nierówności sprzyjającym białym. Rasizm strukturalny jest mniej widoczny, a tym samym trudniej go wykryć i udowodnić niż tradycyjnie pojmowany rasizm np. segregacja rasowa, lub akty przemocy na tle rasowym.

W podobny sposób prawie wszyscy partnerzy projektu podkreślają niebezpieczeństwo ukrytego rasizmu, objawiającego się w postawie pełnej uprzedzeń, która nie uwidacznia się w słowach i czynach, lecz zostaje przyjęta przez kogoś, kto na świadomym poziomie odrzuca stereotypy, jednak w jego podświadomości pewne grupy nadal budzą negatywne skojarzenia. Ten rodzaj rasizmu może być wynikiem polityki antyrasistowskiej, tak zwanej „poprawności politycznej”, która zakazała używania pewnego języka dyskryminacyjnego w sferze publicznej, np. słów: czarny, Murzyn/ka, rasa. Dzieje się tak, ponieważ taka

²¹ Analiza debat RADAR (raport) autorstwa Anny Szczepaniak-Kozak (zobacz: <http://lnx.radar.communicationproject.eu/web/htdocs/radar.communicationproject.eu/home/dokeos/main/document/document.php?curdirpath=%2FDEBATES&cidReq=RAD01>)

polityka nie prowadzi bezpośrednio do tolerancji grup mniejszościowych, lecz sprawia, że rasizm schodzi w ukrycie, nie wyraża się otwarcie. Partner z Wielkiej Brytanii podkreśla, że: Pozbywanie się wszystkich odniesień 'rasowych' nie jest równoznaczne z powstrzymaniem rasizmu, a sprawia tylko, że jest on jeszcze bardziej ukryty. Inny cytat z brytyjskiego raportu jest bardzo wymowny: *"rasowo-neutralna" ideologia jest problematyczna, ponieważ: zaciera ona doświadczenia kulturowe ludzi o różnych kolorach skóry oraz realia ich życia i ucisk, któremu muszą stawiać czoła. Tak naprawdę nie pomaga nam podejść do problemu w sposób "rasowo-neutralny", ponieważ problem nie jest neutralny. Jest to problem wynikający z hierarchii rasowej, która faworyzuje tych spośród nas o najjaśniejszym kolorze skóry.*

Ukryty rasizm lub dyskryminacja mogą również przybrać formę tokenizacji, która oznacza angażowanie na przykład kilku osób o innym kolorze skóry, np. w projekt lub badania statystyczne, by spełnić pewne kryteria, nie biorąc tak naprawdę pod uwagę różnorodności głosów (brytyjski raport). To samo dotyczy procedur zatrudnienia w pewnych firmach.

Szczególnie niepokojącym faktem jest to, że np. w Holandii i Zjednoczonym Królestwie, przedstawiciele organów ochrony porządku publicznego brali udział w aktach przemocy wobec migrantów, a w niektórych przypadkach sąd odroczył wydanie wyroku. Ponadto, w Holandii, kara za czyn zabroniony dokonany przez nie rdzennych Holendrów wydaje się być bardziej surowa i dotkliwa niż ta, jaką wymierza się zaangażowanym w działalność przestępczą rodowitym Holendrom, co jest motywowane jedynie ich pochodzeniem, wyglądem lub kolorem skóry.

Wreszcie przestępstwa nienawiści w sieci są bardzo rozpowszechnione i trudno ścigać ich sprawców. W najbliższej przyszłości będzie trzeba zwrócić należytą uwagę na kwestię ochrony prawnej przed mową nienawiści w środowisku wirtualnym.

Z powodu spodziewanego nasilenia się zjawiska migracji, w wielu debatach poruszono problem potencjalnych niebezpieczeństw związanych ze wzrostem liczby cudzoziemców. W raportach z Grecji, Finlandii oraz Włoch jako powód wzrostu przestępczości podano migrację. Często też wspomina się o lęku przed terroryzmem i utracie miejsc pracy. Muzułmanów, a głównie Arabów, często wspomina się w tym kontekście, a przykłady z Francji i Zjednoczonego Królestwa bardzo często podaje się jako „ostrzeżenie”.

W Zjednoczonym Królestwie, Polsce i Grecji, jednym z najbardziej dyskutowanych tematów jest to jakim językiem określa się obcokrajowców i migrantów, np. które słowa/wyrażenia są anty-rasistowskie. Przykładowo, w powyższych krajach pojawiają się głosy, że to rodzimi użytkownicy języka powinni zdecydować czy należy używać pewnych tradycyjnych nazw, czy nie, argumentując, że jest to kwestia wolności słowa. Niektórzy lokalni mieszkańcy wyrażają pogląd, że to rodzimi użytkownicy języka powinny zdecydować, czy pewne formy językowe są niegrzeczne/agresywne czy też nie. Podobnie w niektórych dyskusjach pojawiło się pytanie, co jest ważniejsze: uprzejme zachowanie czy wyrażanie emocji? Ponadto, w holenderskich raportach skupiono się na kwestii użycia języka oraz wpływu obchodzenia w sferze publicznej tradycyjnych świąt jako sprawy kluczowej w rozpowszechnianiu stereotypów. W Polsce natomiast jest wiele przysłów, w których symbolem braku wykształcenia, zacofania i lenistwa są czarnoskórzy.

Często podkreśla się manipulacyjną siłę języka wraz z faktem, że niektóre określenia używane do opisywania migracji i mniejszości nie są już adekwatne do opisu sytuacji w Europie. Wraz z nowym napływem migrantów z Syrii, którzy są głównie białego koloru skóry nie ma już kontrastu biały-czarny, gdy mówimy o gospodarzach i przybywających „gościach”. Ponadto we wszystkich raportach postuluje się, by już nie budować publicznych dyskusji wokół koloru skóry. Jak podaje brytyjski raport: *„Termin nie-biały powinno się wykorzystać. Stawia bowiem białość w centrum, niczym słońce, wokół którego jesteśmy skazani na zawsze krążyć, określeni niedoborem.”* Jednocześnie, partnerzy projektu w swoich raportach podkreślają rolę mediów w kształtowaniu/zmienianiu ludzkich postaw i nowego wykorzystania języka w sferze publicznej.

Z krajowych raportów wynika jasno, że tożsamość danej osoby we współczesnym świecie prawie nigdy nie jest budowana na uproszczonych kategoriach, takich jak naród lub miejsce pochodzenia. W dzisiejszym świecie ludzie raczej określają się na podstawie wielu tożsamości, kształtowanych przez ich miejsce pochodzenia, doświadczenia zawodowe i języki, którymi się posługują. Przytoczone przez partnerów z Wielkiej Brytanii pojęcie „intersekcjonalność”, wydaje się trafnie oddawać istotę tego zjawiska. Intersekcjonalność oznacza połączenie wielu aspektów tożsamości, co pozwala bardziej precyzyjnie określić daną osobę, np. czarna kobieta, Azjata i gej, czarna i Muzułmanin i gej itp. Partner z Włoch poruszył tę samą kwestię, nie klasyfikując jej jednak terminologicznie.

Na koniec warto wspomnieć o pewnych inicjatywach i działaniach w krajach partnerskich, np. kampaniach zwiększających świadomość społeczną, lub serialach telewizyjnych, które przedstawiają niebezpieczeństwa czyhające na migrantów i zachęcają do ich przyjmowania (np. w Grecji i w Polsce), skłaniając w ten sposób do reakcji na akty rasizmu, które dzieją się na ich oczach. W Finlandii 10000 Finów podpisało petycję potępiającą sposób, w jaki fińscy politycy rozwiązyali kwestię uchodźców, przypominając o wartości podstawowych praw człowieka i potrzebie niesienia pomocy potrzebującym.

3.3 WYWIADY Z LUDŹMI KTÓRZY DOŚWIADCZYLI RASIZMU²²

Wywiady z ofiarami przestępstw nienawiści i osobami, które doświadczyły rasizmu i związanej z nim dyskryminacji przeprowadzono w Finlandii, Grecji, Włoszech, Holandii, Polsce i Zjednoczonym Królestwie. Miały one na celu 1) ustalenie wzorów zachowań i wspólnej dla rasistowskich postaw tematyki, otwartych lub skrytych, na poziomie międzyludzkim lub administracyjnym, w sześciu krajach biorących udział w projekcie RADAR 2) zbadanie wpływu obraźliwych słów, gestów, spojrzeń, postaw itd., na ludzi dotkniętych tym zjawiskiem, oraz 3) zebranie materiałów potrzebnych do opracowania pomocy szkoleniowych.

1. DYSKRYMINACJA W OBSZARZE MIĘDZYLUDZKIM

We wszystkich krajach partnerskich określono trzy główne trendy: przemoc fizyczna i słowna, jawna przemoc werbalna i inne dyskryminujące zachowania, takie jak komentarze i działania odzwierciedlające stereotypy i uprzedzenia oparte na wyglądzie, etniczności, religii lub narodowości.

2. DYSKRYMINACJA NA POZIOMIE INSTYTUCJONALNYM

Jeśli chodzi o dyskryminację na poziomie instytucjonalnym, zgłoszono przypadki dyskryminacji w pracy w Finlandii i Holandii, natomiast w Polsce, Finlandii i Grecji zgłoszono przypadki dyskryminacji przez policję; dyskryminację w środowisku edukacyjnym zgłoszono w Zjednoczonym Królestwie, Włoszech i Holandii. Badani w Zjednoczonym Królestwie wspomnieli także o różnicach pomiędzy obszarami wiejskimi i miejskimi, chociaż opinie były rozbieżne. Dyskryminacji doświadczyli oni ze strony dostawców usług i innych osób, które naużywały swojej władzy, na przykład menadżerów, nauczycieli, pracodawców, pracowników opieki zdrowotnej i oficerów policji.

3. OBRAŹLIWE SŁOWA I DZIAŁANIA

²² Analiza Wywiadów RADAR (raport), autorstwo Katerina Strani i Eloisa Monteoliva

W krajach partnerskich stwierdzono występowanie podobnych obraźliwych słów: „muzułmanin” (Muslim), „ebola” (Ebola) „czar**ch” (n**ger), „asfalt” (coon), „zółtek” (chinky), „czarny”(Negro), „małpa” (monkey), „bambus” (baboon), „brudas” (dirty), „terrorysta” (terrorist), „wracaj do buszu” (go back to the jungle).

Komentarze wyrażające dyskryminujące postawy i uprzedzenia, uznawane przez osoby dotknięte za najbardziej uwłaczające to:

- „twój typ” – traktowanie przedmiotowe
- „wracaj do domu”
- „nie jesteś tu u siebie”

Dźwięki, gesty i miny:

- naśladowanie odgłosów jakie wydają małpy
- nazistowskie salutowanie (w Polsce)
- „twerking” (z sugestią, że to rola czarnych)
- gapienie się
- nieprzestrzeganie zasad kultury osobistej: gburowatość, szorstkość, bezpośredniość

4. POSTRZEGANIE RASIZMU W BADANYCH KRAJACH

Finlandia

Ankietowani w Finlandii twierdzili, że „jest to raczej rasistowskie społeczeństwo, zwłaszcza wobec ludzi z Afryki”. Podkreślali zwłaszcza nienawiść wobec Somalijszczyków, innych narodowości afrykańskich oraz muzułmanów. Wskazywano, że określenia „Somalijszczyk” używa się często w odniesieniu do wszystkich Czarnych z Afryki. Rasizm w Finlandii jest jednak raczej ukryty i bierny. Obcokrajowcy są ignorowani, odrzucani lub dyskryminowani, jednak nigdy nie okazuje się tego publicznie. Niektórzy ankietowani wymienili Internet jako medium wyrażania rasistowskich myśli.

Grecja

Ankietowani wskazali, że ataki rasistowskie występowały na długo przed kryzysem i tym jak Złoty Świt stał się częścią centralnej polityki. Twierdzą oni, że zmniejszył się poziom jedynie przemocy fizycznej, jednak rasistowskie ataki przeprowadzane przez policję wciąż mają miejsce.

Włochy

Ankietowani twierdzili, że rasizm jest obecny w codziennym życiu i powoduje go narodowa, religijna i etniczna różnorodność. Wyraża się go otwarcie, aż do stopnia, gdzie „południe, czarny, lub Islam to synonimy biedy, choroby lub zagrożenia”.

Holandia

Większość ankietowanych jako przyczynę dyskryminacji wobec nich wskazało wiarę muzułmańską, lub swoje pochodzenie/tożsamość etniczną. Przypisują ten fakt wpływowi negatywnych postaw przedstawianych w mediach, zwłaszcza przeciwko Marokańczykom.

Polska

W Polsce, wielu ankietowanych zgłosiło przypadki dyskryminacji na poziomie administracyjnym. Podkreślono także napięcia między grupami migrantów (Białorusini/Ukraińcy, Arabowie/Czarni Afrykanie). Jeden ankietowany stwierdził także, że Polska jest „wspaniałym i bezpiecznym krajem”, ale w firmach jest obecny „ukryty rasizm”.

Zjednoczone Królestwo

Ankietowani twierdzą, że rasizm jest silniejszy w mniejszych wiejskich społecznościach, a dyskryminuje się „każdego, kto nie jest Brytyjczykiem”. Londyn jest wyjątkowym przypadkiem, z powodu różnic między członkami grup mniejszościowych urodzonych w Londynie a migrantami. Szkocja i inne miejsca są opisywane jako znacznie bardziej przyjazne niż Londyn – w takim stopniu, że aż „zapomniałem, że jestem obcokrajowcem”. Inni ankietowani twierdzą, że podczas gdy Edynburg jest wielokulturowy i tolerancyjny a oni samą są bardzo szczęśliwi żyjąc tam, wciąż istnieje „ukryty rasizm”, który uwidacznia się tylko, gdy nawiążemy z kimś rozmowę, która ujawni podświadome opinie i uprzedzenia. Jeden z ankietowanych podkreślił kwestię klasy i określił Zjednoczone Królestwo jako wielokulturowe i tolerancyjne jeśli chodzi o ‘rasy’ i grupy etniczne. Jeśli osoba o innej tożsamości etnicznej należy do tej samej klasy co Brytyjczyk, nie dochodzi między nimi do konfliktów. Problem pojawia się, kiedy ktoś należy do niższej klasy, wtedy nie postrzega się go jako osoby równej sobie.

5. Wnioski

Raporty opracowane przez partnerów z sześciu różnych krajów zawierają przykłady kategoryzowania ludzi pod względem klas społecznych. W przypadku rasistowskiej przemocy pojawia się tendencja do wiązania tożsamości etnicznej z klasą społeczną: migrantów często umiejscawia się w niższej klasie z powodu ich pochodzenia, religii, tożsamości narodowej, lub statusu politycznego. Inny kolor skóry może, dla rasistowskiego umysłu, oznaczać inny status.

Z tego też powodu kompetencje, kwalifikacje, tożsamość, wiedza i wartości wyznawane przez migrantów/mniejszości etniczne, mogą być uznawane za gorsze i przynależące do niższej klasy, co przekłada się na niesprawiedliwie traktowanie w pracy lub pozbawienie tych możliwości jakie są dostępne dla osób o białym kolorze skóry, które należą do dominującej grupy społecznej/narodowej. Co najważniejsze, nękanie i rasistowskie komentarze w szkole są dzisiaj nadal obecne, o czym świadczą ankiety przeprowadzone w Holandii, Finlandii i Wielkiej Brytanii.

Ważna jest też miejsce i jego wielkość, ponieważ mówi się, że rasizm jest bardziej powszechny w mniejszych miejscowościach. Relacje między grupami migrantów także mogą być źródłem napięć, o czym świadczy przykład Polski, Zjednoczonego Królestwa i Grecji. Wielu ankietowanych wspomniało kluczową rolę mediów w przedstawianiu rasistowskich postaw i stereotypów, np. w Zjednoczonym Królestwie „Moje cygańskie wesele”, „Nadchodzą Rumuni”, „Rzeczy, których nie mówimy o rasie, ale są one prawdziwe”. Jeden z ankietowanych wspomniał, że „kraje Afryki przedstawia się w Polsce jako biedne, natomiast Europę pokazuje się Afrykanom jako raj”.

Wiele przypadków przestępstw nienawiści, lub przemocy motywowanej rasizmem pozostaje niezgłoszonych. Co ciekawe, żaden z ankietowanych nie odpowiedział „zdecydowanie nie” na pytanie dotyczące tego, czy kraj, w którym obecnie przebywa jest rasistowski. Wszyscy ankietowani wyrazili pewne zastrzeżenia, nawet ci, których doświadczenia były zasadniczo pozytywne, a rasistowskie incydenty z jakimi się spotkali stanowiły odizolowane przypadki.

4. ANALIZA WYBRANYCH PRAKTYK KOMUNIKACYJNYCH

ANALIZA PRZYPADKÓW

Zespół projektu RADAR podjął się zgromadzenia i dokonania analizy różnych aktów komunikacji ujawniających rasizm i ksenofobię zaczerpniętych z pracy, transmisji telewizyjnych i mediów społecznościowych. Celem było zidentyfikowanie i zrozumienie mechanizmu praktyk komunikacyjnych, których motywem i efektem jest nienawiść, w zakresie wykorzystanych w nich technik, procedur i strategii, które odzwierciedlają się w werbalnych, parawerbalnych (głos) i wizualnych (obrazy) komunikatach, w dyskursie tak pisemnym jak i ustnym.

Przeprowadzono analizę sześćdziesięciu takich przypadków w każdym z krajów partnerskich, tj. we Włoszech, w Grecji, Holandii, Polsce, Zjednoczonym Królestwie i Finlandii:

1. 20 artykułach prasowych
2. 20 obrazów zaczerpniętych z reklam
3. i/lub obrazów z innych kontekstów (głównie materiałów propagandowych)
4. 5 filmów reklamowych
5. 5 innych filmów
6. 5 programów talk-show
7. 5 sekwencji postów/dyskursu w mediów społecznościowych

Na kolejnych stronach podajemy odnośniki do analiz wybranych przypadków z wymienionych powyżej 7 praktyk komunikacyjnych ze wszystkich krajów partnerskich: Finlandii, Grecji, Włoch, Holandii, Polski i Zjednoczonego Królestwa.

4.1 TEKSTY PISANE

http://lnx.radar.communicationproject.eu/web/htdocs/radar.communicationproject.eu/home/dokeos/main/document/document.php?cidReq=RAD01&curdirpath=%2FCOMMUNICATION_PRACTICES%2FWRITTEN_TEXTS

- Finlandia: Analiza artykułów prasowych FI/13
- Grecja: Analiza artykułów prasowych GR/19
- Włochy: Analiza artykułów prasowych IT/10
- Holandia: Analiza artykułów prasowych NL/3
- Polska : Analiza artykułów prasowych PL/1
- Zjednoczone Królestwo: Analiza artykułów prasowych UK/2

4.2 OBRAZKI REKLAMOWE

http://lnx.radar.communicationproject.eu/web/htdocs/radar.communicationproject.eu/home/dokeos/main/document/document.php?cidReq=RAD01&curdirpath=%2FCOMMUNICATION_PRACTICES%2FADVERTISEMENT_PICTURES

- Finlandia: Analiza obrazków reklamowych FI/10
- Grecja: Analiza obrazków reklamowych GR/1
- Włochy: Analiza obrazków reklamowych IT/18
- Holandia: Analiza obrazków reklamowych NL/5
- Polska: Analiza obrazków reklamowych PL/1
- Zjednoczone Królestwo: Analiza obrazków reklamowych UK/3

4.3 INNE OBRAZKI

http://lnx.radar.communicationproject.eu/web/htdocs/radar.communicationproject.eu/home/dokeos/main/document/document.php?cidReq=RAD01&curdirpath=%2FCOMMUNICATION_PRACTICES%2FPICTURES

- Finlandia: Analiza obrazków FI/3
- Grecja: Analiza obrazków GR/12
- Włochy: Analiza obrazków IT/5
- Holandia: Analiza obrazków NL/8
- Polska: Analiza obrazków PL/9
- Zjednoczone Królestwo: Analiza obrazków UK/13

4.4 FILMY REKLAMOWE

http://lnx.radar.communicationproject.eu/web/htdocs/radar.communicationproject.eu/home/dokeos/main/document/document.php?cidReq=RAD01&curdirpath=%2FCOMMUNICATION_PRACTICES%2FADVERTISEMENT_VIDEOS

- Finlandia: Analiza filmów reklamowych FI/3
- Grecja: Analiza filmów reklamowych GR/12
- Włochy: Analiza filmów reklamowych IT/1
- Holandia: Analiza filmów reklamowych NL/1
- Polska: Analiza filmów reklamowych PL/1
- Zjednoczone Królestwo: Analiza filmów reklamowych UK/4

4.5 INNE FILMY

http://lnx.radar.communicationproject.eu/web/htdocs/radar.communicationproject.eu/home/dokeos/main/document/document.php?cidReq=RAD01&curdirpath=%2FCOMMUNICATION_PRACTICES%2FVIDEOS

- Finlandia: Analiza filmów FI/1
- Grecja: Analiza filmów GR/9
- Włochy: Analiza filmów IT/1
- Holandia: Analiza filmów NL/1
- Polska: Analiza filmów PL/4
- Zjednoczone Królestwo: Analiza filmów reklamowych UK/1

4.6 PROGRAMY TALK-SHOW

http://lnx.radar.communicationproject.eu/web/htdocs/radar.communicationproject.eu/home/dokeos/main/document/document.php?cidReq=RAD01&curdirpath=%2FCOMMUNICATION_PRACTICES%2FTALK_SHOWS

- Finlandia: Analiza programów talk-show FI/1
- Grecja: Analiza programów talk-show GR/5
- Włochy: Analiza programów talk-show IT/5
- Holandia: Analiza programów talk-show NL/2
- Polska: Analiza programów talk-show PL/3
- Zjednoczone Królestwo: Analiza programów talk-show UK/4

4.7 SEKWENCJE POSTÓW

http://lnx.radar.communicationproject.eu/web/htdocs/radar.communicationproject.eu/home/dokeos/main/document/document.php?cidReq=RAD01&curdirpath=%2FCOMMUNICATION_PRACTICES%2FPOSTS

- Finlandia: Analiza sekwencji postów FI/4
- Grecja: Analiza sekwencji postów GR/5
- Włochy: Analiza sekwencji postów IT/1
- Holandia: Analiza sekwencji postów NL/5
- Polska: Analiza sekwencji postów PL/2
- Zjednoczone Królestwo: Analiza sekwencji postów UK/1

5. PROCESY KOMUNIKACJI RASISTOWSKIEJ I KSENOFOBICZNEJ

W tej części wyjaśniamy szereg rasistowskich i ksenofobicznych procesów komunikacyjnych uwarunkowanych nienawiścią (tj. takich, których motywem i efektem jest nienawiść), jakie wyłoniły się z analizy wymienionych poniżej praktyk komunikacyjnych:

1. artykułów prasowych
2. obrazków reklamowych
3. innych obrazów
4. filmów reklamowych
5. innych filmów
6. programów talk-show
7. sekwencji postów z mediów społecznościowych

Zidentyfikowaliśmy 25 procesów komunikacyjnych ukierunkowanych na nienawiść (niniejsza lista nie jest wyczerpująca):

1. Animalizacja	14. Militaryzacja
2. Banalizacja	15. Nacjonalizacja
3. Kryminalizacja	16. Patronizacja
4. Dehumanizacja	17. Fizjonomizacja
5. Demonizacja	18. Polaryzacja
6. Oczernienie	19. Urasownienie
7. Etnizacja	20. Reifikacja
8. Wykluczenie obywatelskie	21. Religizacja
9. Poniżenie	22. Wyśmiewanie
10. Infantyilizacja	23. Sensacjonalizacja
11. Zastraszenie	24. Seksualizacja
12. Minimalizacja	25. Wiktyimizacja
13. Misjonizacja	

W każdym procesie komunikacji możemy wyróżnić **technikę komunikacji**, **procedurę** oraz **strategię** (opartą na rozróżnieniu dokonany w Analizie Konwersacyjnej, zob. Klein 2006: 225-226 e 343). Terminy te mogą również zostać odniesione do szerszego zakresu działań komunikacyjnych, jako wskazujące różne aspekty tego samego aktu komunikacji. **Technika** oznacza wdrażanie fenomenu komunikacji tworzonego przez nadawcę (co zostaje wykorzystane: słowo, zdanie, obraz, konkretny ton głosu, gest, spojrzenie itp.); definicja **procedury**, w szerszym sensie, podkreśla metodę wdrażania danej techniki w jej sekwencyjnym i kontekstualnym rozwoju (jak, gdzie i kiedy wykorzystuje się daną technikę); termin **strategia** podkreśla metodę osiągnięcia konkretnego celu komunikacyjnego (dlaczego, z jakiego powodu używa się techniki).

Poniżej przedstawiamy analizę 25, uwarunkowanych nienawiścią, procesów komunikacji. Należy podkreślić, że procesy te mogą się zazębiać lub nakładać na siebie. Animalizacja i reifikacja zazębiają się z procesami dehumanizacji; patronizacja może wiązać się z oczernianiem a demonizacja z kryminalizacją.

Musimy tu zaznaczyć, że odnosimy się jedynie do rasistowskich praktyk komunikacyjnych, lecz niektóre z opisanych praktyk i procesów komunikacyjnych mogą się pojawiać także w dyskryminacji o innym podłożu, np. orientacji seksualnej, płci, wieku, niepełnosprawności, itd.

1. Animalizacja

Technika: porównanie człowieka do małpy

Procedura: pokazanie zdjęcia francuskiej polityk (Toubira) w zestawieniu z obrazkiem małpki

Strategia: wywołanie procesu poniżenia osoby

Przykład:

2. Banalizacja

Technika: trywializacja kwestii imigracji i rasizmu w odniesieniu do pewnej grupy – migrantów- „ha la fortuna <<szybko: di non doversi truccare come noi che siamo” „ma szczęście, nie musi się malować”

Procedura: kontrargumentacja podczas rozmowy w programie talk-show, zdanie zostało wypowiedziane szybko

Strategia: wywołanie procesu podporządkowywania sobie „innego”

Przykład: z włoskiego programu talk-show

3. Kryminalizacja

Technika: arbitralne zestawianie narodowości z aktem przestępczym „albański ukrywający się imigrant handlował narkotykami”

Procedura: nagłówek gazety

Strategia: wywołanie w opinii publicznej uczucia strachu i niebezpieczeństwa związanego z migrantami

Przykład: z włoskiej gazety

The screenshot shows the website **emmelle.it** with the tagline "perchè ragionato è meglio". The main headline reads "UNO FRA TANTI? NO. UNO DI UNITE". The article is categorized under "Cronaca" and "Teramo". The title of the article is "Al bar con droga per i clienti, denunciato un clandestino albanese". The sub-headline states: "Al vaglio dei carabinieri la lista dei clienti ricostruita dal cellulare sequestrato. Alloggiava in un appartamento locato in nero". The date is "26 ottobre 2015". The text of the article begins with "TERAMO - Si era presentato all'appuntamento con i clienti in un bar di Sant'Egidio alla Vibrata portando con sé 12 confezioni di cocaina pari a circa un grammo ciascuna. Per dimostrare il profilo di "onesto" spacciatore si era portato anche un bilancino di precisione per ripesare la dose prenotata. Peccato però che il pusher, un albanese clandestino di 20 anni, non sapesse che fra i clienti del bar c'erano anche i carabinieri della locale stazione in borghese che sapevano dell'attività dell'uomo e del suo ritrovo. Così lo spacciatore extracomunitario è stato accerchiato nel fuggi fuggi dei clienti, bloccato e perquisito. Nonostante la flagranza, lo spacciatore è stato denunciato per spaccio di sostanze stupefacenti e clandestinità in Italia. In caserma, il cellulare dell'albanese continuava a ricevere sms di prenotazione degli stupefacenti. Per questo, il telefonino gli è stato sequestrato per verificare a chi fosse intestato e per avere i tabulati telefonici tesi alla verifica della eventuale lista clienti. Quando poi i carabinieri sono andati a casa sua, hanno scoperto che condivideva l'appartamento con un connazionale (anche lui clandestino e per". At the bottom, there is a cookie consent banner in Italian.

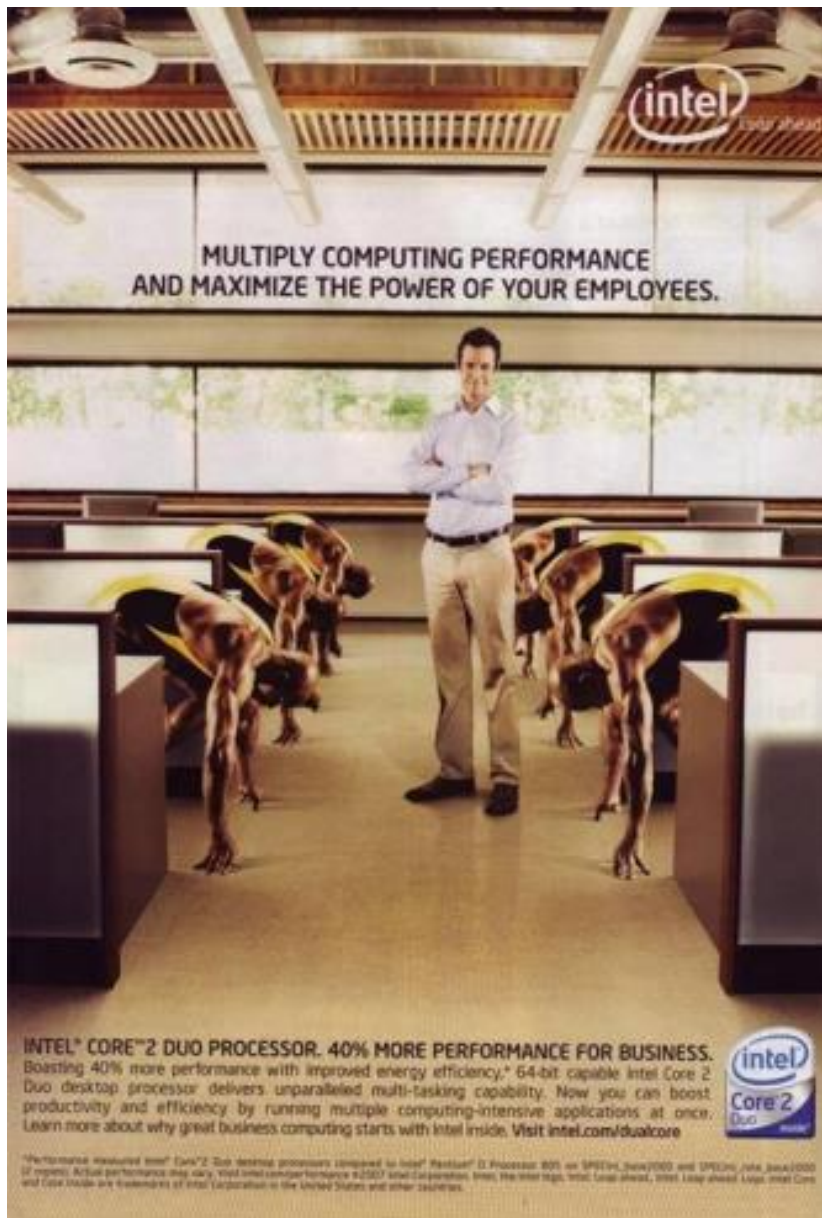
4. Dehumanizacja

Technika: zestawienie białego i czarnego, odpowiednio jako niewolnika i pana. W tym przykładzie czarni reprezentują maszyny gotowe do testu mocy obliczeniowej: „Pomnóż moc obliczeniową i zwiększ wydajność swoich pracowników”

Procedura: Przedstawienie czarnoskórych jako identycznych, pozbawionych ludzkich cech, jako maszyny zaprogramowane do wykonywania jednej czynności: służenia białemu panu i pomagania mu w rozwijaniu przedsiębiorstwa.

Strategia: uprzedmiotowienie ‘czarnych’ pracowników, wyrażające pogląd, że nadają się oni do pracy ‘fizycznej’ i machinalnej, jednak do prowadzenia firmy potrzeba ‘białego’ człowieka.

Przykład: reklama z mediów brytyjskich

The advertisement shows a white man in a light blue shirt and khaki trousers standing with his arms crossed in the center of an office. He is surrounded by several black men who are in a starting crouch at their desks, which are arranged in rows. The office has a modern, clean look with large windows in the background. The Intel logo is visible in the top right corner. The text on the wall reads: "MULTIPLY COMPUTING PERFORMANCE AND MAXIMIZE THE POWER OF YOUR EMPLOYEES." At the bottom, there is a section for the Intel Core 2 Duo processor, stating: "INTEL® CORE™2 DUO PROCESSOR. 40% MORE PERFORMANCE FOR BUSINESS. Boasting 40% more performance with improved energy efficiency,* 64-bit capable Intel Core 2 Duo desktop processor delivers unparalleled multi-tasking capability. Now you can boost productivity and efficiency by running multiple computing-intensive applications at once. Learn more about why great business computing starts with Intel inside. Visit intel.com/dualcore" and an Intel Core 2 Duo logo.

INTEL® CORE™2 DUO PROCESSOR. 40% MORE PERFORMANCE FOR BUSINESS.
Boasting 40% more performance with improved energy efficiency,* 64-bit capable Intel Core 2 Duo desktop processor delivers unparalleled multi-tasking capability. Now you can boost productivity and efficiency by running multiple computing-intensive applications at once. Learn more about why great business computing starts with Intel inside. Visit intel.com/dualcore

*Performance measured Intel® Core™2 Duo desktop processors compared to Intel® Pentium® D Processor 800 on SPECint*_rate_base2000 and SPECint*_rate_base2000 (27 requests). Actual performance may vary. Visit intel.com/performance for details. ©2007 Intel Corporation. Intel, the Intel logo, Intel Core ahead, Intel Logo ahead, Intel Core and Intel Core Inside are trademarks of Intel Corporation in the United States and other countries.

5. Demonizacja

Technika: „w naszych krajach żyje piąta kolumna, ludzie którzy mają nasz paszport lecz nas nienawidzą”

Procedura: Nigel Farage wini wielokulturowość za terrorystyczne ataki w Paryżu i wzbudza strach i gniew wobec tych, którzy zagrażają demokracji.

Strategia: stworzenie w opinii publicznej uczucia strachu i niebezpieczeństwa związanego z migrantami i uchodźcami

Przykład: brytyjski materiał

http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/article11332680.ece#oid=FwcDhvcjqbUPrwRIfs_Ep5E_kmEaObXc

6. Oczernianie

Technika: określenie deterministycznej relacji między daną sprawnością a konkretną grupą etniczną „niektórzy **rodzą się** by tańczyć, a inni, by sprzedawać mieszkania”

Procedura: hasło na obrazie reklamowym wyraźnie podzielonym na dwa światy: tancerzy i agentów nieruchomości

Strategia: zmniejszenie podmiotowości każdej osoby poprzez generalizację dokonaną na podstawie przynależności etniczno-kulturowej lub narodowej

Przykład: obraz reklamowy z mediów brytyjskich

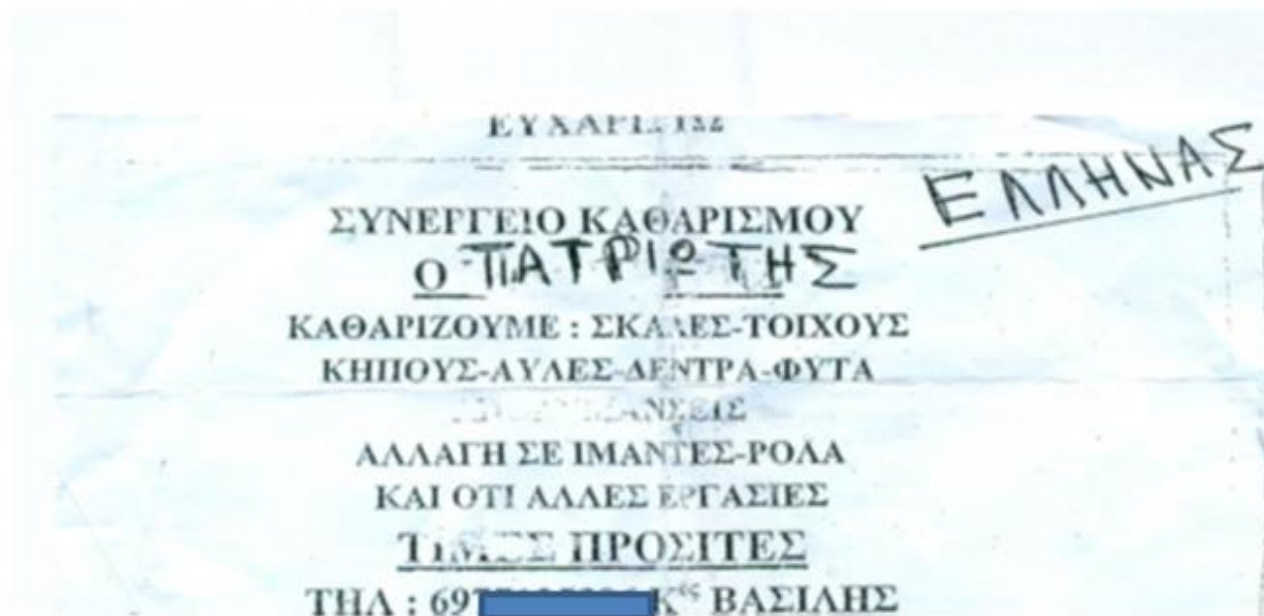
7. Etnizacja

Technika: przeciwstawienie sobie tożsamości Greków i tożsamości migrantów, - „Patriota”

Procedura: Firmowa nazwa usługi sprzątania i konserwacji brzmi „Patriota”; nazwę napisano pismem odręcznym jak gdyby się zmieniła, podczas gdy, z boku, także pismem odręcznym dodano i podkreślono słowo „grecki”

Strategia: położenie nacisku na zatrudnianie greckich pracowników zamiast migrantów, którzy mogliby wykonywać tę samą pracę, np. usługi sprzątania

Przykład: z greckiego obrazka reklamowego

8. Wykluczenie obywatelskie

Technika: „w naszych krajach żyje piąta kolumna, ludzie którzy mają nasz paszport lecz nas nienawidzą”

Procedura: Nigel Farage wini wielokulturowość za terrorystyczne ataki w Paryżu i wzbudza strach i gniew wobec tych, którzy zagrażają demokracji.

Strategia: stworzenie w opinii publicznej uczucia strachu i niebezpieczeństwa związanego z migrantami i uchodźcami

Przykład: brytyjski materiał

http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/article11332680.ece#oid=FwcDhvcjqbUPrwRIfs_Ep5E_kmEaObXc

9. Poniżenie

Technika: określenie narodowości włamywaczy (Litwini) „Litouwers op A1 aangehouden voor woninginbraak Apeldoorn (Litwini aresztowani za włamanie się do domu w okolicy autostrady A1 Apeldoorn

Procedura: podano w nagłówku prasowym

Strategia: wywołanie w opinii publicznej stereotypowego skojarzenia między określoną grupą ludzi, np. włamywaczy z ich narodowością

Przykład: z holenderskiej gazety

Litouwers op A1 aangehouden voor woninginbraak Apeldoorn

17 maart 2015 | Laatste update: 17 maart, 12:10

1 REAGEER (2) f t g+

dimì qualcosa

10. Infantylnizacja

Technika: przedstawienie kogoś jako ofiary „szkoda, że modlitwa nie rozjaśnia także skóry”

Procedura: Obrazek z katolickiej gazety na temat siły modlitw – przedstawienie ciemnoskórego dziecka w postawie modlitewnej wraz z zachętą do praktyk katolickich w pokornej postawie

Strategia: ukazanie ciemnoskórych ludzi jako ofiar swojego koloru skóry, tym samym umiejscawiając ich w niższej pozycji

Przykład: obrazek z Polski

bibsy.pl 100 obrazków na minutę

NIEDZIELA
XXXII zwykła
9 listopada 2008 r.
Bogu na chwałę

Nierozsądne wzięły lampy, ale nie wzięły z sobą oliwy.
Roztropne zaś razem z lampamiabrały również oliwę
w naczyniach (Mt 25, 3–4)

SZKODA, ŻE MODLITWA NIE
ROZJAŚNIA TAKŻE SKÓRY

Lampa bez oliwy jest ciemna.
Człowiek bez modlitwy też.

Mt 25, 1–13

**Ulotka rozdawana przez pewien
Kościół w 2008 roku.**

Szkoda, że modlitwa nie rozjaśnia także skóry – dowiedziały się
dzieci z rozdawanej w poznańskich kościołach ulotki „Małego
Gościa Niedzielnego”. Obrazek ilustrujący taką życiową mądrość
przedstawia wyglądające przez okno, czarnoskóre dziecko.

11. Zastraszenie

Technika: „Non venite più in Italia, non c'è lavoro né futuro” (nie przyjeżdżajcie już do Włoch; tu nie ma pracy ani przyszłości)

Procedura: prawicowa propaganda wykorzystująca żyjących we Włoszech migrantów o różnym pochodzeniu

Strategia: wzbudzenie w migrantach uczucia strachu i zniechęcenie do imigracji do Włoch

Przykład: nagranie włoskie

12. Minimalizacja

Technika: minimalizacja wagi zarzutów o rasizm “questo non ha Nulla a che fare col razzismo” (to nie ma nic wspólnego z rasizmem)

Procedura: w programie talk-show prawicowa polityk zostaje oskarżona o rasizm, po czym zaczyna gestykulować i potrząsać głową; następnie zdecydowanie, mocnym głosem, co ma dodać jej słowom wagi mówi: questo non ha Nulla a che fare col razzismo>> perché c'è un conge- ci posso dire che devo contenere l'immigrazione*) questo non ha Nulla a che fare col razzismo>> perché c'è un conge- ci posso dire che devo contenere l'immigrazione, co jest podkreślone intonacją opadającą na końcu wypowiedzi i następującą po niej pauzą

Strategia: usprawiedliwienie politycznego stanowiska partii, w myśl którego imigrację należy ograniczyć

Przykład: z włoskiego programu talk-show

13. Misjonizacja

Technika: przedstawienie kogoś jako ofiary „szkoda, że modlitwa nie rozjaśnia także skóry”

Procedura: Obrazek z katolickiej gazety na temat siły modlitw – przedstawienie ciemnoskórego dziecka w postawie modlitewnej wraz z zachętą do praktyk katolickich w pokornej postawie

Strategia: ukazanie ciemnoskórych ludzi jako ofiar swojego koloru skóry, tym samym umiejscawiając ich w niższej pozycji

Przykład: obrazek z Polski

bibsy.pl 100 obrazków na minucie

NIEDZIELA

XXXII zwykła
9 listopada 2008 r.

Bogu na chwałę

Nierozsądne wzięły lampy, ale nie wzięły z sobą oliwy.
Roztropne zaś razem z lampamiabrały również oliwę
w naczyniach (Mt 25, 3–4)

Lampa bez oliwy jest ciemna.
Człowiek bez modlitwy też.

Mt 25, 1–13

Ulotka rozdawana przez pewien Kościół w 2008 roku.

Szkoda, że modlitwa nie rozjaśnia także skóry – dowiedziały się dzieci z rozdawanej w poznańskich kościołach ulotki „Małego Gościa Niedzielnego”. Obrazek ilustrujący taką życiową mądrość przedstawia wyglądające przez okno, czarnoskóre dziecko.

14. Militaryzacja

Technika: przedstawienie żołnierza, który wykorzystuje kobietę ubraną w typowy muzułmański ubiór jako tarczę osłaniając się przed polskim żołnierzem broniącym kobiety z dzieckiem

Procedura: zilustrowanie różnic w „taktyce wojennej” Polaków i muzułmanów na propagandowym obrazku w mediach społecznościowych

Strategia: wywołanie strachu przed muzułmanami przedstawionymi jako terroryści

Przykład: obrazek publikowany w polskich mediach społecznościowych, profil na Facebooku „Stop islamizacji Europy”

<https://www.facebook.com/Stop-islamizacji-Europy-191777667634248/?fref=photo>

15. Nacjonalizacja

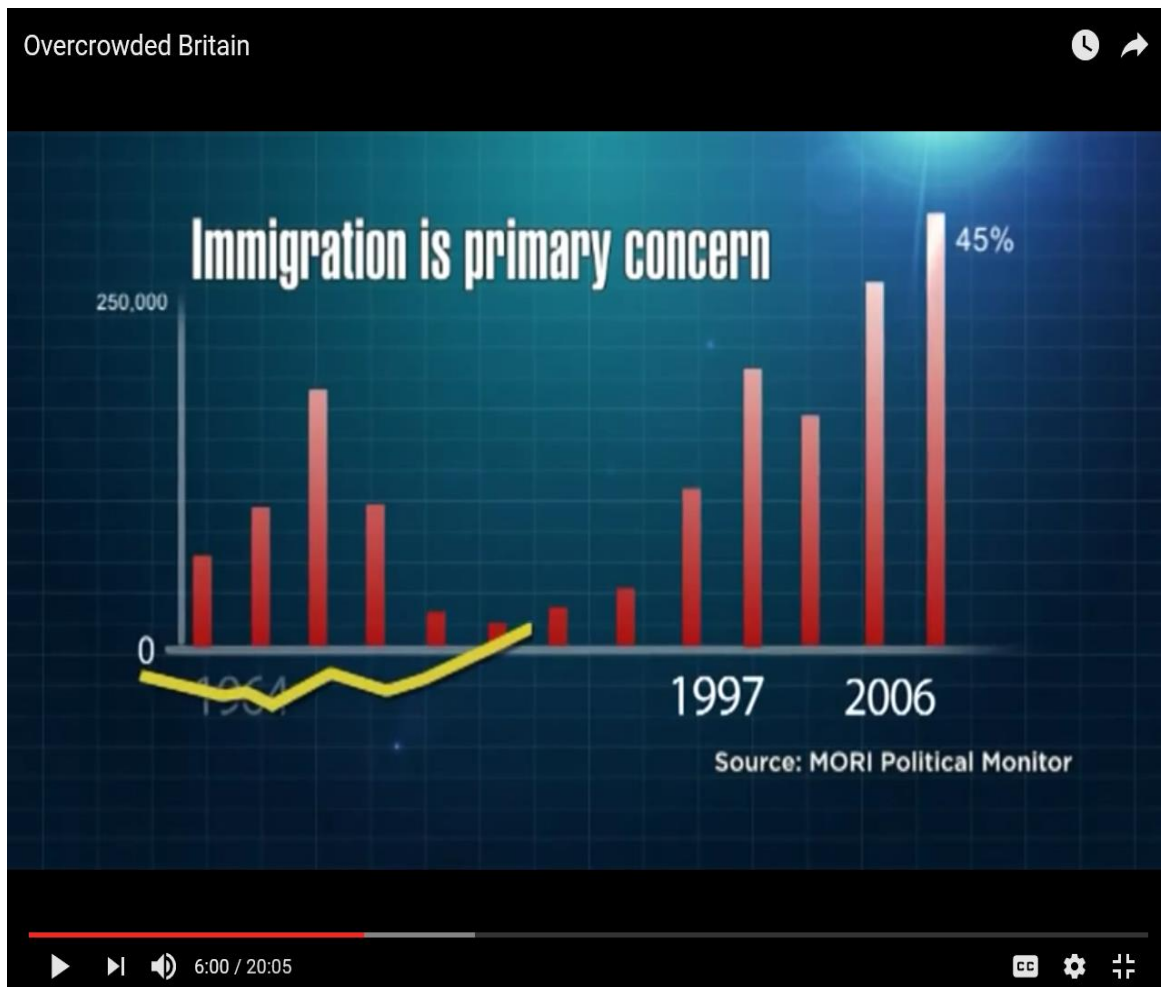
Technika: „Zatłoczona Anglia”

Procedura: tytuł wywiadu dotyczącego coraz wyższego poziomu migracji w Zjednoczonym Królestwie

Strategia: wzbudzenie w opinii publicznej uczucia strachu i niebezpieczeństwa związanego z migrantami i uchodźcami

Przykład: materiał brytyjski

<https://www.youtube.com/watch?v=4ayA0neqzRs>

16. Patronizacja

Technika: przedstawienie kobiety o przerysowanych afrykańskich rysach, w roboczym ubraniu, stojącej za mężczyzną, muzykiem o „typowych” europejskich rysach, kobieta patrzy spogląda na niego z niższej pozycji.

Procedura: obraz reklamujący muzeum czekolady

Strategia: wskazanie na niższą pozycję afrykańskiej kobiety

Przykład: grecki obrazek reklamowy

17. Fizjonomizacja

Technika: systematyczne łączenie konkretnych cech fizycznych z konkretnymi grupami ludzi (scamorze di razza – ser różnych „ras”)

Procedura: supozycja w obrazku reklamowym

Strategia: wyznaczenie podziału między ludźmi poprzez kolor skóry

Przykład: włoski obrazek reklamowy

18. Polaryzacja

Technika: podział na dwie przeciwne grupy (Włosi kontra uchodźcy)

Procedura: posty na portalach społecznościowych

Strategia: stworzenie podziału my/oni na podstawie przynależności kulturowej, religijnej i społecznej, na przykład przeciwko migrantom i uchodźcom

Przykład: posty we włoskich mediach społecznościowych

19. Urasowienie

Technika: systematyczne łączenie konkretnych cech fizycznych z konkretnymi grupami ludzi (scamorze di razza – ser różnych „ras”)

Procedura: tytuł obrazka reklamowego

Strategia: wyznaczenie podziału między ludźmi poprzez kolor skóry

Przykład: włoski obrazek reklamowy

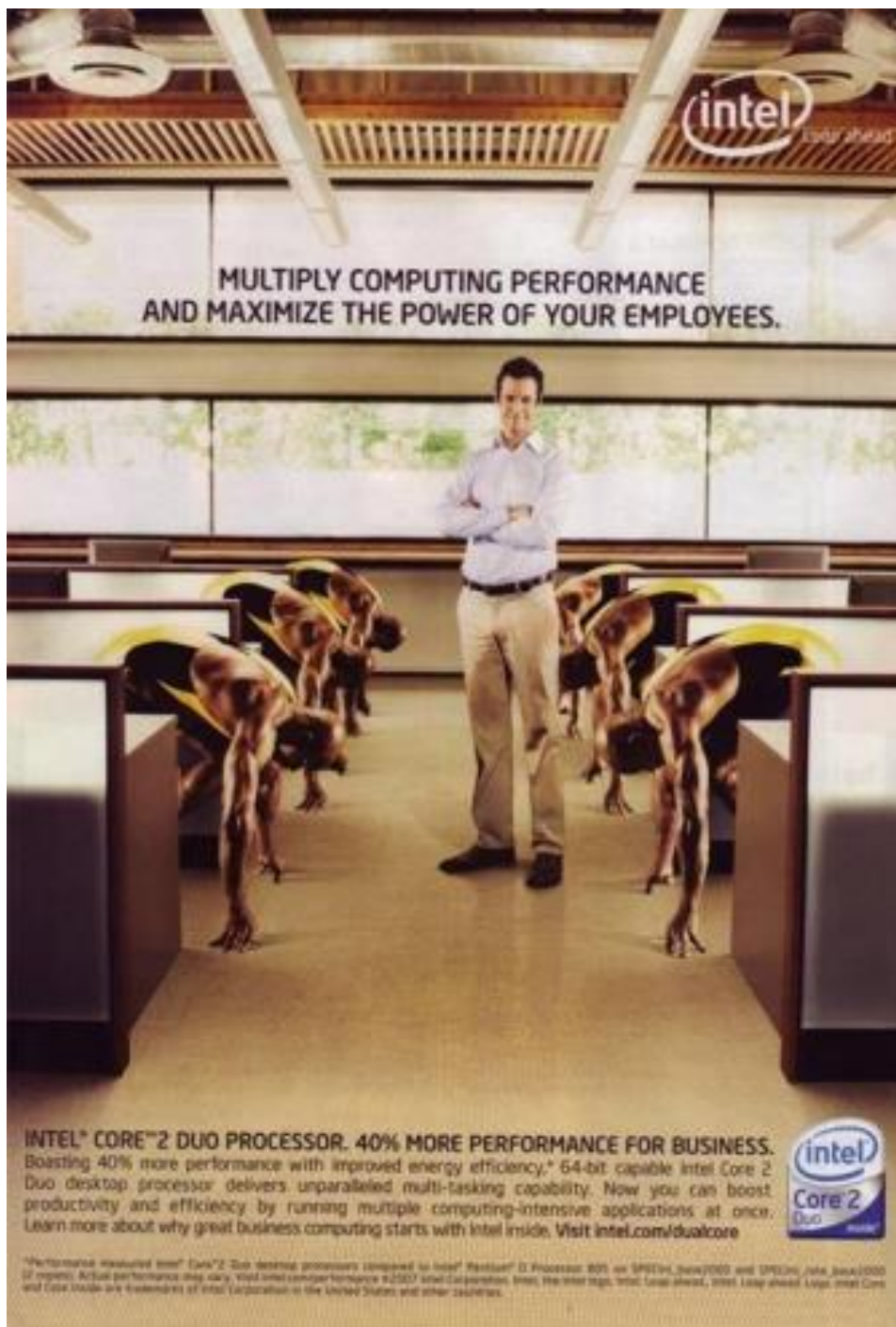
20. Reifikacja

Technika: zestawienie białego i czarnego, spersonalizowanych jako operator maszyny i sama maszyna. W tym przykładzie czarnoskórzy reprezentują maszyny gotowe do testu mocy obliczeniowej: „Pomnóż moc obliczeniową i zwiększ wydajność swoich pracowników”

Procedura: Przedstawienie czarnoskórych jako identycznych, pozbawionych ludzkich cech, jako maszyny zaprogramowane do wykonywania jednej czynności: służenia białemu panu i pomagania mu w rozwijaniu przedsiębiorstwa.

Strategia: uprzedmiotowienie ‘czarnych’ pracowników, wyrażające pogląd, że nadają się oni do pracy ‘fizycznej’ i machinalnej, jednak do prowadzenia firmy potrzeba ‘białego’ człowieka.

Przykład: reklama z mediów brytyjskich

21. Religizacja

Technika: utożsamianie terrorystów z islamem „palenie zabija, ale islam jest bardziej zabójczy”

Procedura: obraz propagandowy przedstawiający ratowników medycznych pomiędzy spalonymi ciałami – nie ma tu symbolu odnoszącego się do islamu, nawiązuje doń jedynie nagłówek

Strategia: wzbudzenie w opinii publicznej uczucia strachu i niebezpieczeństwa w odniesieniu do religii islamu

Przykład: obrazek w Holandii

22. Wyśmiewanie

Technika: ośmieszanie na podstawie konkretnych cech „ha la fortuna <<FAST: di non doversi truccare come noi che siamo>>” (ma szczęście, bo nie musi się malować)

Procedura: kontrargumentacja podczas rozmowy w programie talk-show, zdanie jest wypowiedziane bardzo szybko

Strategia: podporządkowania sobie „innego”

Przykład: włoski talk-show

23. Sensacjonalizacja

Technika: przedstawienie łodzi z młodymi mężczyznami budzącej niepewność tytułem „a co jeśli są terrorystami?”

Procedura: myśl wyrażona pytaniem, a nie twierdzeniem na obrazie propagandowym skrajnie prawicowej partii

Strategia: podanie wiadomości medialnej bez poparcia informacji dowodami

Przykład: obraz propagandowy, Włochy

24. Seksualizacja

Technika: zestawienie czarnego/mężczyzny i białej/kobiety przedstawionych jako zwierzęta w zestawieniu z hasłem „Czarna niespodzianka. Jak spróbujesz, zechcesz więcej”

Procedura: W reklamie greckiego piwa przedstawiono agresywnego, namiętnego czarnego koguta i białą kaczkę, która zdaje się go unikać. Po zbliżeniu chce jednak więcej.

Strategia: seksualność czarnoskórych mężczyzn przedstawiona jako agresywna i zwierzęca seksualność

Przykład: grecki film reklamowy <https://www.youtube.com/watch?v=w68hkz0Qnb0>

25. Wiktyimizacja

Technika: przedstawienie kogoś jako ofiary: „szkoda, że modlitwa nie rozjaśnia także skóry”

Procedura: Obrazek z katolickiej gazety na temat siły modlitw – przedstawienie ciemnoskórego dziecka w postawie modlitewnej wraz z zachętą do praktyk katolickich w pokornej postawie

Strategia: ukazanie ciemnoskórych ludzi jako ofiar swojego koloru skóry, tym samym umiejscawiając ich w niższej pozycji

Przykład: obrazek z Polski

bibsy.pl 100 stronów na minutę

NIEDZIELA

XXXII zwykła
9 listopada 2008 r.

Bogu na chwałę

Nierozsądne wzięły lampy, ale nie wzięły z sobą oliwy.
Roztropne zaś razem z lampami zabrały również oliwę
w naczyniach (Mt 25, 3–4)

Lampa bez oliwy jest ciemna.
Człowiek bez modlitwy też.

Mt 25, 1–13

Ulotka rozdawana przez pewien Kościół w 2008 roku.

Szkoda, że modlitwa nie rozjaśnia także skóry – dowiedziały się dzieci z rozdawanej w poznańskich kościołach ulotki „Małego Gościa Niedzielnego”. Obrazek ilustrujący taką życiową mądrość przedstawia wyglądające przez okno, czarnoskóre dziecko.

6. REKOMENDACJE I DOBRE PRAKTYKI

Niniejsze rekomendacje są wynikiem prac we wszystkich obszarach działań projektu RADAR (WS1: Analiza potrzeb, WS2: Analiza praktyk komunikacyjnych, WS3 Szkolenia interaktywne i uczestniczące, WS4: Narzędzia, rekomendacje i dobre praktyki). W szczególności zajęcia warsztatowe w krajach partnerskich oraz warsztaty międzynarodowe pozwoliły na opracowanie niniejszych rekomendacji biorących pod uwagę perspektywę i poglądy osób, które doświadczyły rasizmu i ksenofobii.

Opracowując te rekomendacje zespół RADAR uwzględnił podobne projekty antyrasistowskie, które stworzyły zestawy narzędzi i wytycznych do zwalczania mowy nienawiści.

Projekt LIGHT-ON skupia się na przestępstwach nienawiści dokonanych w sieci, a opracowane w jego ramach rekomendacje dotyczą głównie tego jako je zgłaszać i zwalczać²³.

Projekt PRISM²⁴ stworzył program szkoleniowy skierowany do dziennikarzy, którzy zajmują się mową nienawiści. Ten projekt podejmuje także kwestię mowy nienawiści w sieci udostępniając internetową bazę obraźliwych treści, a także interaktywne narzędzia, które pozwalają zgłaszać takie treści.

Wzięliśmy również pod uwagę projekty realizowane w Wielkiej Brytanii, np. Leicester Hate Crime Project, lub ADAPT²⁵. Projekty te, o znacznej randze i akademickim rygorze, nie opracowały jednak koncepcji szkoleń dla zróżnicowanych grup odbiorców.

6.1 REKOMENDACJE OGÓLNE

- **Świadomość teoretyczna i metodologiczna**

Istotne jest rozwinięcie teoretycznej i metodologicznej znajomości komunikacji, by ujawnić i zdekonstruować w praktyce mechanizmy nie tylko mowy nienawiści (to znaczy słów) lecz także komunikacji nienawiści na wszystkich czterech poziomach: w słowach (poziom werbalny), głosie (komunikaty parawerbalne), mowie ciała (komunikaty niewerbalne) i w obrazach, kolorach czy symbolach (komunikaty wizualne).

- **Zwiększanie świadomości dotyczącej komunikacji nienawiści i praw człowieka**

Należy organizować więcej kampanii podnoszących świadomość, by zwiększyć zdolność do rozpoznawania komunikacji nienawiści w społeczeństwie. Kampanie te, w synergii z innymi lokalnymi, lub europejskimi projektami i instytucjami działającymi w tym obszarze, nie powinny skupiać się jedynie na rozpoznawaniu i zwalczaniu komunikacji nienawiści, lecz muszą także podkreślać wagę poszanowania pluralizmu i wolności słowa, a także propagować głębsze zrozumienie potrzeby różnorodności i dialogu w ramach demokracji, praw człowieka i rządów prawa. Konieczne jest także, żeby poprzez te kampanie dostarczyć społeczeństwu odpowiednich informacji, koniecznych by rozpoznać procedury negatywnej stereotypizacji i stygmatyzacji. Niektórzy mogą wykorzystywać komunikację nienawiści bezwiednie, bez złej intencji. Dlatego też

²³ <http://www.lighton-project.eu/uploads/File/Training%20Manual.pdf>

²⁴ <http://www.prismproject.eu/the-prism-project/>

²⁵ <https://sites.google.com/site/grec2website/adapt-1>

społeczeństwo należy edukować w zakresie negatywnej stereotypizacji i tego jak może ona wpływać, a nawet rujnować, życie ludzkie.

- **Organizowanie szkoleń**

Stereotypy kształtują się w ludzkiej świadomości głównie w dzieciństwie. W efekcie, zarówno dzieci jak i dorośli wykorzystują komunikację nienawiści w codziennym życiu. Dlatego też należy propagować konkretne programy edukacyjne i kampanie na rzecz zwiększania świadomości wśród dzieci. Ich treść powinna dotyczyć przede wszystkim praw człowieka i wagi różnorodności. Wzajemny szacunek jest podstawą demokratycznego społeczeństwa, dzieci muszą nauczyć się tej lekcji w bardzo młodym wieku. Żeby edukować dzieci, najpierw należy edukować nauczycieli i profesorów.

Należy zapewnić, by odpowiednie szkolenia były dostępne dla każdego, kto może zetknąć się w pracy zawodowej z osobą dotkniętą mową nienawiści, a mianowicie dla:

- oficerów policji
- prokuratorów, sędziów
- społeczeństwa obywatelskiego (pracowników organizacji pozarządowe, itd.)

Tematyka takich szkoleń powinna obejmować: rozumienie i określanie mowy nienawiści, kategorie uprzedzeń, międzynarodowe, europejskie i narodowe instrumenty w tej dziedzinie, rozwijanie wiedzy na temat mowy nienawiści w sieci, metody umożliwiające zidentyfikowanie komunikacji nienawiści, sposoby śledzenia komunikacji nienawiści w sieci oraz możliwości wsparcia osób, w których wymierzona jest komunikacja nienawiści, itd.

- **Wsparcie dla osób w które wymierzona jest komunikacja nienawiści**

Istnienie struktur mających na celu wspieranie osób, które doświadczyły mowy nienawiści, lub innych form komunikacji nienawiści lub dyskryminacji, jest obligatoryjne. Zazwyczaj rolę tę pełni społeczeństwo obywatelskie, choć nadrzędna odpowiedzialność za zapobieganie i karanie przestępstw nienawiści musi należeć do państwa. Społeczeństwo obywatelskie często wysuwa się na pierwszy plan w rozpoznawaniu pierwszych oznak i walce z nietolerancją i dyskryminacją. Ponieważ przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego żyją wśród różnych społeczności są w stanie dostrzec akty nietolerancji, zanim zostaną one zgłoszone na policję; mogą oni także udzielić wsparcia dotkniętym takim postępowaniem, podczas gdy władze dopiero tworzą odpowiednie mechanizmy. Liderzy społeczeństwa obywatelskiego często przypominają władzom państwowym o ich obowiązkach dotyczących zgłaszania i odpowiadania na przestępstwa nienawiści oraz ochrony każdego. W niektórych państwach, społeczeństwo obywatelskie odgrywa kluczową rolę w inspirowaniu i wspieraniu zmian społecznych i idących za nimi reform prawnych²⁶. Wsparcie i wzmacnianie wiary we własne siły pobudza i rozwija umiejętność działania osób, które doświadczyły dyskryminacji lub przemocy. Bardzo ważny jest tu powrót do prawa wyrażania swoich poglądów, podkreślając zarazem kluczowe znaczenie tej kwestii.

Organizacje pozarządowe mogą w istotny sposób przyczynić się do zapobiegania i zwalczania mowy nienawiści poprzez:

- zapewnienie osobom, które doświadczyły komunikacji nienawiści, wszystkiego, co konieczne do stawiania oporu i obrony. Organizacje pozarządowe są odpowiedzialne za udzielanie ofiarom takich aktów informacji dotyczących tego, co mogą zrobić po tym jak zostaną zaatakowani. Poszkodowani często nie wiedzą gdzie

²⁶ <http://www.osce.org/odihr/39821?download=true>

się zwrócić, by domagać się swoich praw i zgłaszać incydenty (**wsparcie prawne**). W innych przypadkach boją się reagować. Dlatego organizacje pozarządowe udzielają im wszystkich potrzebnych informacji, zarazem oferując **pomoc psychologiczną**. Psychika ofiary może zostać zupełnie zniszczona brutalnością słów, z jakimi codziennie się spotyka. Są to głównie słowa wyrażające agresję i nienawiść spowodowane jedynie różnicami między ludźmi.

- **Śledzenie i zgłaszanie incydentów**. Organizacje pozarządowe mogą być głosem dotkniętych komunikacją nienawiści, działając zwłaszcza jako pośrednicy między nimi a organami władzy.
- **Publikowanie materiałów**, które ułatwiają rozpoznawanie komunikacji nienawiści, a także uczą jak reagować na zachowania tego typu.
- **Zwiększanie świadomości i wrażliwości** na kwestie komunikacji nienawiści i praw człowieka

- **Wzmacnianie procesu dialogu międzykulturowego**

Dialog międzykulturowy (w ciągłości z innymi projektami, na przykład SPICES²⁷ i BRIDE-IT²⁸) to proces, który łączy w sobie otwartą i pełną szacunku wymianę zdań, lub interakcję między jednostkami, grupami i organizacjami o różnych zapleczeniach kulturowych lub światopoglądowych. Ważne jest, by skupić się na dynamicznych jakościach różnych kultur. Do celów takiego dialogu należy: pogłębienie zrozumienia odmiennych perspektyw i praktyk; pobudzenie do aktywnego uczestnictwa, wolności i umiejętności podejmowania wyborów; propagowanie równości; rozwijanie kreatywnych procesów²⁹.

Dialog międzykulturowy można rozwijać przy użyciu wielu różnych środków. Najpopularniejszym jest organizacja wielokulturowych wydarzeń, takich jak festiwale i koncerty. Są to wydarzenia gromadzące ludzi i artystów o różnym pochodzeniu, wspólnie rozwijających swoje doświadczenia i talenty. Także filmy mogą propagować różnorodność dzięki treściom, jakie przekazują publiczności, również poprzez różnorodność aktorów.

- **Włączenie grupy docelowej w dialog, w programy szkoleniowe, kampanie zwiększające świadomość, itd.**

Włączanie grupy docelowej w warsztaty, szkolenia czy kampanie ma zasadnicze znaczenie, bowiem w przeciwnym wypadku te inicjatywy będą sterowane i zdominowane przez białych/grupę dominującą. Każda z takich inicjatyw powinna przynajmniej włączać (jeśli nie być prowadzona przez) same mniejszości. Sprowadza się to do uznania i wzmocnienia oraz rozwijania zdolności działania i znaczenia tych, którzy doświadczyli dyskryminacji lub przemocy, i co najważniejsze, pozwala tym samym uniknąć kompleksu 'białego zbawcy'.

6.2 ZALECENIA SZCZEGÓŁOWE

- **Język anty-dyskryminacyjny**

Zaleca się używanie języka pozbawionego dyskryminacji, rasizmu i ksenofobii w odniesieniu do wszystkich ludzi, w przeciwieństwie do rozpowszechnionego dziś użycia, nawet w tekstach prawnych, słów takich jak

²⁷ Social Promotion of Intercultural Communication Expertise and Skills (224945-CP-1-2005-1-IT-GRUNDTVIG-G11, www.trainingspices.net)

²⁸ Be Relevant to Intercultural Diversity Generation in Europe – Integration Team (510101-LLP-1-2010-1-IT-GRUNDTVIG-GMP, <http://bridge-it.communicationproject.eu>)

²⁹ <http://www.interculturaldialogue.eu/web/intercultural-dialogue.php>

„nielegalny imigrant”, ...”. Te piętnujące i inkryminujące wyrażenia wymierzone w ludzi budują stereotypy i uprzedzenia, oparte na prawdziwym lub domniemanym pochodzeniu lub przynależności społecznej, kulturowej lub religijnej osób, które stają się ofiarami ataków (Carta di Lampedusa, Lampedusa 2014: 17-18 - <http://www.lacartadilampedusa.org/>).

- **Użycie i kontekst słów**

Należy unikać pojęcia „rasa” w oficjalnych dokumentach Unii Europejskiej, ponieważ tworzy ono fałszywy pogląd jakoby istniały różne rasy ludzi. Istnienie ras nie jest faktem. Jest to biologiczny, społecznie skonstruowany mit. Został stworzony przez dominującą grupę białych by ustanowić i napędzać stworzoną przez białych hierarchię opartą na fałszywych przesłankach jakoby pewne grupy populacji były niższe w stosunku do innych, w szczególności w stosunku do grupy dominujących białych (zobacz część 2.2). Domniemane istnienie ras pomagało w utrzymaniu statusu quo przez wiele lat, jednak teraz powinniśmy zaprzestać posługiwania się taką kategoryzacją. Nieistnienie ras podkreśla fakt, że w niektórych językach termin „rasa” w ogóle nie istnieje.

I choć rasa może nie istnieć, rasizm owszem. Według Jamiego Utta:

„rasa jako społeczny konstrukt, a co za tym idzie i rasizm, są bardzo prawdziwe, zatem ideologia „rasowo neutralna” rodzi problemy, ponieważ:

- Wymazuje doświadczenie kulturowe osób o kolorze skóry innym niż biały, rzeczywistość w jakiej żyją oraz ucisk, jakiego doznają.
- Traktowanie problemu w sposób „rasowo neutralny” właściwie nam nie pomaga, ponieważ problem nie jest neutralny. Problem sprowadza się do hierarchii rasowej, gdzie najbardziej uprzywilejowani są ci z nas o najjaśniejszej skórze.”

Oczywiście, musimy wyjaśnić, że nie zaprzeczamy istnieniu różnorodności. Jedynie przedstawiamy inną, bardziej precyzyjną terminologię (więcej szczegółów w części 2.2 Wspólne Słownictwo).

- Jak wspomniano wyżej choć naiwne byłoby mniemanie, że uniknięcie lub zastąpienie pojęcia „rasa” automatycznie zniwelowałoby rasizm, musimy jednak brać pod uwagę to, że wybór słów ma znaczenie o tyle o ile kształtuje nasz światopogląd, a co za tym idzie, nasze postrzeganie rzeczywistości. Wspomniane powyżej pojęcia należy interpretować z perspektywy wielowymiarowej, w odniesieniu do społecznych, biologicznych i polityczno-ideologicznych zmiennych, historycznie uwarunkowanych jako działania językowe i praktyki dyskryminacyjne.
- W tym wypadku kluczowe znaczenie ma znajomość historii stojącej za użyciem pewnych słów, co pozwala nam zrozumieć dlaczego są one obraźliwe (np. w kontekście brytyjskim mogą to być pozostałości po kolonializmie i brutalnej opresji).
- Równie ważne jest też odzyskanie właściwego znaczenia słownictwa, które nabrało pejoratywnego wydźwięku, np. „imigrant” lub „obcokrajowiec”. Kampania „Jestem imigrantem” w Zjednoczonym Królestwie usiłowała osiągnąć właśnie ten cel³⁰. Przez odzyskanie znaczenia pewnych słów próbujemy przywrócić im pozytywne konotacje wbrew tendencji do ich przekształcania w negatywne kategorie.

³⁰ <http://www.iamanimmigrant.net/>

- **Kodeks etyczny**

Dla polityków

Analiza krytyczna dyskursu polityków. Politycy muszą ponosić odpowiedzialność za treść swoich publicznych oświadczeń, zwłaszcza jeśli zostanie udowodnione, że jest to podżeganie do nienawiści, co jest czynem przestępczym.

Dla posłów i senatorów

Zalecamy zniesienie wynikającego z ich funkcji immunitetu w przypadkach podżegania do nienawiści w parlamencie. Oznacza to, że jeśli członek parlamentu zostanie uznany za sprawcę komunikacji nienawiści – a zwłaszcza mowy nienawiści – będzie można wszcząć przeciwko niemu postępowanie sądowe. Podżeganie do nienawiści będzie musiało zostać udowodnione zgodnie z prawem danego kraju członkowskiego. Tam, gdzie nie jest to możliwe można przynajmniej ustanowić kodeks etyki dla członków parlamentu, i ustalić sankcje za jego złamanie.

Dla dziennikarzy

Należy dokonać rewizji kodeksu etyki dziennikarzy, włączając do niego komunikację nienawiści i podżeganie do nienawiści. Dziennikarze mają ogromny wpływ kształtując opinię publiczną. Z tego powodu muszą analizować wypowiadające się osoby i ich słowa. Częścią dziennikarskiej pracy jest badanie relacjonowanych faktów i twierdzeń oraz szczegółowa ocena wpływu ich interwencji.

Z drugiej strony dziennikarze nie powinni publikować dosłownych obraźliwych określeń i wyrażeń pod pretekstem wiernej relacji. Demaskując mowę nienawiści nie powinno się publicznie powtarzać obraźliwych określeń, ponieważ utwierdza to „maksymę słuchacza” (Sacks, 1974).

Dziennikarze działający według zasad etycznych i wydawcy będą w stanie szybko określić, czy komunikacja nienawiści jest użyta celowo, by zaatakować lub naruszyć prawa poszczególnych osób lub grup. Rozpoznanie komunikacji nienawiści wymaga doświadczenia, wiedzy, etyki i kompetencji. Czasami komunikacja nienawiści nie jest wyraźna, lecz uwidacznia się poprzez ukryte komunikaty. Rzetelny dziennikarz będzie w stanie czytać między wierszami i wykryć komunikację nienawiści. Dziennikarz powinien także wiedzieć, kiedy taka mowa jest podstawą dla wszczęcia postępowania karnego lub nałożenia innych sankcji.

Publikując informacje dziennikarze i wydawcy mają obowiązek umieszczania wypowiedzi w odpowiednim kontekście – by ujawnić i zrelacjonować cel osoby, która się wypowiada. Oczywiście celem dziennikarzy nie jest narażanie lub umniejszanie osób, z którymi się nie zgadzają. To byłoby stroniczne. Niemniej jednak, próba odtworzenia obrazu osoby, która posłużyła się komunikacją nienawiści i ustalenia jej motywów, jest elementem etycznego dziennikarstwa.

Prezenterzy telewizyjni i radiowi nie zawsze są dziennikarzami, docierają jednak do szerokiej publiczności, przez co mają wpływ na opinię publiczną. Ich praca ma ogromne znaczenie, dlatego też muszą wykonywać ją z równą dbałością. Brak odpowiednich wytycznych jest ewidentny. Powinno się ustalić pewne zasady, by uchronić publiczność przed oglądaniem lub słuchaniem tego typu incydentów. W przeciwnym razie nie tylko widzowie czy słuchacze odbiorą pełen nienawiści komunikat, lecz może on dotrzeć także do samych mniejszości. Przydatna okazałaby się na przykład zasada, pozwalająca na odebranie głosu gościowi, który nie stosuje się do wskazówek i postuluje się mową nienawiści.

W programach talk-show ważne jest, żeby moderator/dziennikarz znał narzędzia analizy komunikacji. Dzięki temu będzie w stanie rozpoznać podczas debaty dyskryminujące wypowiedzi i

działania na wszystkich czterech płaszczyznach komunikacji. W takich przypadkach, zaleca się ingerencję w debatę w celu ujawnienia procesów tworzenia ksenofobicznej lub rasistowskiej mowy i komunikacji ukierunkowanej na nienawiść. Taka interwencja będzie pełnić także rolę edukacyjną w debacie publicznej.

Jest rzeczą ważną, by przedstawiciele mniejszości, migranci i wszelkie inne grupy, które stać się mogą obiektem komunikacji nienawiści miały możliwość przedstawienia swojego punktu widzenia i doświadczeń w programach typu talk-show, czy też programach informacyjnych. Często się zdarza, że grupy te są pozbawiane głosu, a inni (członkowie grup dominujących) wypowiadają się w ich imieniu. Jednakże pozbawienie osoby lub grupy głosu jest w rzeczy samej częścią procesu depersonalizacji. Co więcej, pozbawia się tym samym publiczność możliwości poznania istotnego punktu widzenia przedstawicieli grup mniejszościowych, migrantów i innych osób, które doświadczają rasizmu i/lub komunikacji nienawiści. Brak szerszej znajomości tych istotnych narracji odzwierciedla się w postrzeżeniach, nastawieniach i zachowaniach w danej społeczności.

Dla przedstawicieli organów ochrony porządku publicznego

Powinny istnieć **konkretne wytyczne dla policji, będące uzupełnieniem szkoleń w zakresie komunikacji międzykulturowej**, które należy opracować. Przeprowadzone przez nas w ramach projektu RADAR wywiady, analizy i badania pokazały, że w pewnych przypadkach policjanci nie wiedzą jak postępować lub zachować się wewnątrz wielokulturowego środowiska. Dlatego też konieczne są szkolenia w zakresie komunikacji międzykulturowej.

Popularnym zjawiskiem wśród nieudokumentowanych migrantów jest opór przed zgłoszeniem na policję popełnionego wobec nich przestępstwa, co jest spowodowane strachem przed deportacją. Taka jest rzeczywistość i główny powód, dla którego tak wielu przestępstw się nie zgłasza i pozostają one bez kary. **Ustanowienie odrębnych centrów zgłaszania w dużym stopniu pomogłoby nieudokumentowanym migrantom zgłaszać przestępstw.**

Szkolenie dla oficerów policji **powinno obejmować także kwestię właściwej reakcji na doniesienia o przestępstwach komunikacji nienawiści**. Biorąc pod uwagę fakt, że w większości przypadków grupom mniejszościowym brakuje zaufania do policji, nie zaskakuje niewielka liczba zgłaszanych przestępstw tego typu. Pewne grupy mniejszościowe mogą mieć napięte stosunki z policją we własnym kraju i boją się, że przestępstwa popełnione względem nich nie zostaną potraktowane poważnie, że reakcja policji będzie nieprzychylna lub nawet wroga. Z przeprowadzonych przez nas wywiadów oraz analiz praw i wyroków wynika, że przestępstwa popełnione względem mniejszości często są traktowane inaczej niż te, które popełniono przeciwko przedstawicielom większości.

Dla prawników

Prawo do tłumacza powinno być przestrzegane i stosowane. Co ważniejsze, zgodnie z odpowiednią ustawą, powinno się angażować zawodowych tłumaczy sądowych a nie osoby, które po prostu znają dany język. Nie tylko w celu umożliwienia skutecznej i precyzyjnej komunikacji, lecz też dlatego, że zawodowi tłumacze podlegają konkretnemu kodeksowi etyki i będą w stanie dostrzec i przekazać niuanse, które mogą wskazać na komunikację motywowaną nienawiścią. Co więcej, w sądzie nie powinno się oddalać spraw jedynie na podstawie 'rasy', pochodzenia lub barier językowych. Imperatywem jest ochrona ofiar każdym kosztem.

Dla agencji marketingowych

Należy ustalić kodeks etyki dla branży reklamowej, wszędzie tam, gdzie takiego kodeksu brakuje. Właśnie w reklamach często przedstawia się pewne grupy mniejszościowe w sposób stereotypowy i obraźliwy. Stereotypy często prowadzą do 25 procesów komunikacji omówionych w części 5. Żeby tego uniknąć zalecamy włączenie w proces przygotowania lub przynajmniej konsultację

materiału z członkami grupy ukazanymi w reklamie przed jej opublikowaniem. Przedstawiciele tych grup powinni móc wyrazić swoje poglądy i sugestie dotyczące zmian w reklamie. Jeśli jest w niej obecna komunikacja nienawiści, materiał nie powinien zostać opublikowany. Wszystkie grupy przedstawione w reklamie powinny być szanowane, w przeciwnym razie będzie się utrzymywał pełen nienawiści stereotypowy wizerunek.

Gdy agencje reklamowe chcą przedstawić kraj lub obszar geograficzny, często wykorzystują ludzi lub stereotypowe wyobrażenia konkretnych miejsc. Zamiast powtarzać stereotypy, powinno się przedstawić faktyczny obraz danych miejsc.

Komunikacja w sieci

Mowa nienawiści obecna w Internecie jest odrębną kategorią, którą powinno się rozpatrywać osobno. Internet jest powszechnym narzędziem komunikacji wykorzystywanym do wyrażania obraźliwych treści. Czytanie złośliwych komentarzy w sieci jest bardzo popularne. W tym celu ludzie wykorzystują strony internetowe, blogi, a głównie media społecznościowe. Przeglądając sieć, możemy znaleźć strony pełne nienawiści skierowane przeciwko tożsamości etnicznej, nacji, orientacji seksualnej, religii, płci, wyglądowi zewnętrznemu, statusowi materialnemu, pozycji społecznej, obywatelstwu itp.

Pierwszą trudnością jest odnalezienie sprawcy przestępstwa nienawiści dokonanego w sieci. Łatwo jest coś napisać, używając pseudonimów lub fałszywych imion. Osoby sprawnie posługujące się technologią, mogą ukryć swoją tożsamość, a także IP. Co więcej, nie ma obowiązku usuwania obraźliwych treści nawet gdy doszło do popełnienia przestępstwa. Oznacza to, że obraźliwa treść może pozostać w Internecie, nawet po tym, jak sędzia orzekł, że popełniono przestępstwo nienawiści, a sprawcę ukarano (grzywną lub pozbawieniem wolności). Wyegzekwowanie usunięcia treści jest możliwe tylko w przypadku pornografii dziecięcej. Zaleceniem jest **zmiana prawa państw członkowskich i prawa Unii Europejskiej tak, aby sędzia mógł wyegzekwować usunięcie materiału o przestępczej treści.**

Obrazy, znaki, symbole

Brak obrazów przedstawiających grupy mniejszościowe na ważnych stanowiskach jest faktem. Rzadko można zobaczyć obrazy mniejszości przedstawionych na stanowiskach przywódczych. Wręcz przeciwnie, często wykorzystuje się je do przedstawienia pewnych (nie wymagających kwalifikacji) zawodów i ról (ofiara, robotnik, pomocnik, itd.) Ciekawie byłoby zobaczyć na przykład obraz czarnej kobiety jako businesswoman, czy muzułmańskiego lekarza. Jednostki należące do pewnych grup nie zajmują wpływowych pozycji takich jak polityk, prezenter telewizyjny, artysta, czy wolontariusz. Zobaczenie mniejszości w takiej roli będzie miało pozytywny wpływ na poglądy opinii publicznej.

Niektóre z tych zaleceń nie są nowe. Przykładowo, potrzeba międzykulturowego dialogu i promowania pozytywnych obrazów to propozycje, które przedkładano wcześniej, we wcześniejszych projektach i innych inicjatywach. Jednak fakt, że nadal uznaje się je za potrzebne, oznacza, że jest jeszcze wiele do zrobienia. W związku z tym chcielibyśmy zaproponować co następuje.

- Inicjatywy na rzecz dialogu międzykulturowego, zwiększania świadomości itp. powinny być prowadzone lub, co najmniej, współorganizowane przez same grupy mniejszościowe. Większość

inicjatyw nie powiodła się, ponieważ prowadziły je grupy dominujące, dlatego mniejszości niechętnie się angażowały.

- Promocja pozytywnych obrazów nie powinna przyjąć formy „heroizacji” mniejszości. Nie należy podtrzymywać stereotypu - demonizacja *versus* heroizacja – lecz przedstawiać mniejszości jako zwykłych ludzi, takich jak inni. Pokazywanie w reklamach osób należących do mniejszości etnicznych jako przedsiębiorców, naukowców, itp. jest wskazane, co więcej, kluczowe znaczenie ma przedstawienie ich w rolach codziennych (zwykli ludzie wykonujący codzienne czynności).

W Europie jest wielu obserwatorów procesów komunikacji rasistowskiej i ksenofobicznej, których oceny i uwagi są przydatne. Jednakże istotne może się okazać ustanowienie obserwatoriów dobrych praktyk, by można było je rozpowszechniać na skalę krajową i międzynarodową.

Ponadto, znaczącym aspektem innowacji Rekomendacji RADAR jest opracowana koncepcja szkolenia. Koncepcja ta, oparta na metodyce **Let Me Learn**[®] (www.letmelearnmalta.org) oraz **LEVEL5**[©] (http://www.reveal-eu.org/uploads/media/REVEAL_LEVEL5_Manual.pdf), została wyróżniona nagrodą my-Vita Award (<http://mahara.vita-eu.org/view/view.php?id=3192>).

6.3 DOBRE PRAKTYKI

Teoretyczna i metodologiczna znajomość komunikacji krytycznej stała się praktycznym narzędziem dekonstrukcji uprzedmiotawiających kategorii ludzkiej różnorodności, oraz odśladania procesów komunikacji rasistowskiej i ksenofobicznej. Krytyczna świadomość i umiejętności analityczne są warunkami koniecznymi do zaangażowania się w komunikację przeciwną tym procesom. W tej części publikacji przedstawiamy wybrane dobre praktyki zaproponowane przez partnerów projektu RADAR ze wszystkich krajów partnerskich i ich języków.

A JEŚLI SĄ TERRORYSTAMI?
ODEŚLIJMY ICH!

A JEŚLI ZOSTALI STERRORYZOWANI?
NIE ODSYŁAJMY ICH

Jest to propozycja przekształcenia pewnego komunikatu o ostrzu rasistowskim i ksenofobicznym. Zmieniliśmy zaledwie kilka liter i dodaliśmy jedno słowo, by nadać zupełnie nowe znaczenie obrazowi przedstawiającemu łódź, na której, w domniemaniu, płyną migranci.

IMIGRANCY, PROSIMY NIE ZOSTAWIAJCIE NAS SAMYCH Z WŁOCHAMI

Slogan pochodzi z włoskiego kontekstu i można go rozumieć jako odwrócenie perspektywy, gdzie to Włosi są między wierszami określani jako zagrożenie dla innych Włochów, a migrantów prosi się o pomoc.

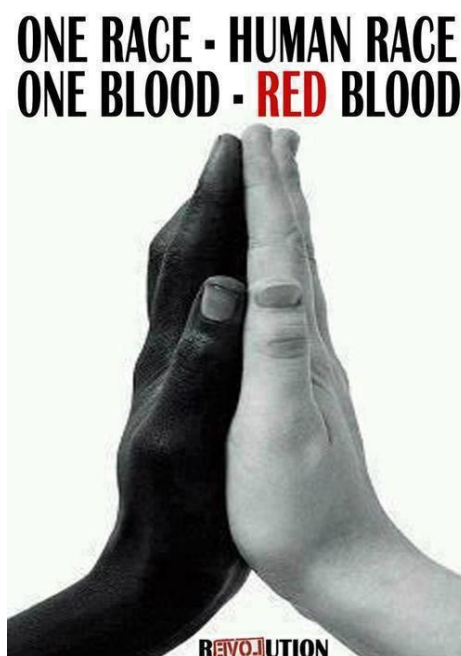
CHCIELIBY NAS URATOWAĆ
A POTEM COŚ ODWRACA ICH IWAGĘ I JUŻ O NAS NIE PAMIĘTAJĄ

Włoski rysownik Mauro Biani krytykuje europejską politykę w sprawie migracji, a zwłaszcza operacje ratunkowe na Morzu Śródziemnym.

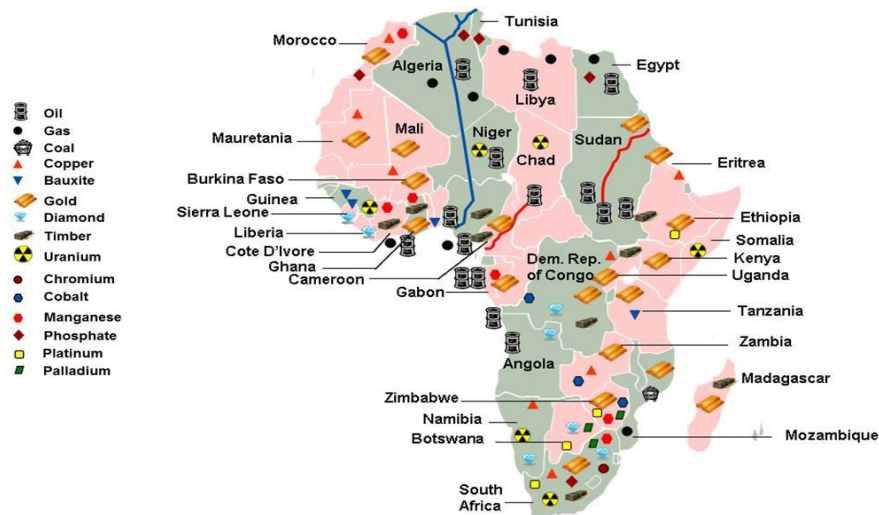
NAZYWASZ NAS BRUDNYM CZARNUCHEM ALBO OCHYDNYĄ LESBĄ.
A OBRAŻASZ SIĘ GDY CIĘ NAZWĄ WŁOSKIM MAFIOZO
RASIZM JEST JAK BUMERANG
PRĘDZEJ CZY PÓŹNIEJ WRÓCI DO CIEBIE

Włoska kampania przeciwko rasizmowi i dyskryminacji ze względu na orientacji seksualną, prowadzona przez stowarzyszenie ARCI. Kampania podkreśla to, jak każdy może doświadczyć dyskryminacji opartej na poniżających stereotypach takich jak „włoski mafioso”.

JEDNA RASA – RASA LUDZKA
JEDNA KREW – CZERWONA KREW

Brytyjska kampania przeciwko rasizmowi. Dwie złęczone dłonie w odniesieniu do koloru krwi podkreślają, że istnieje tylko jedna rasa ludzka.

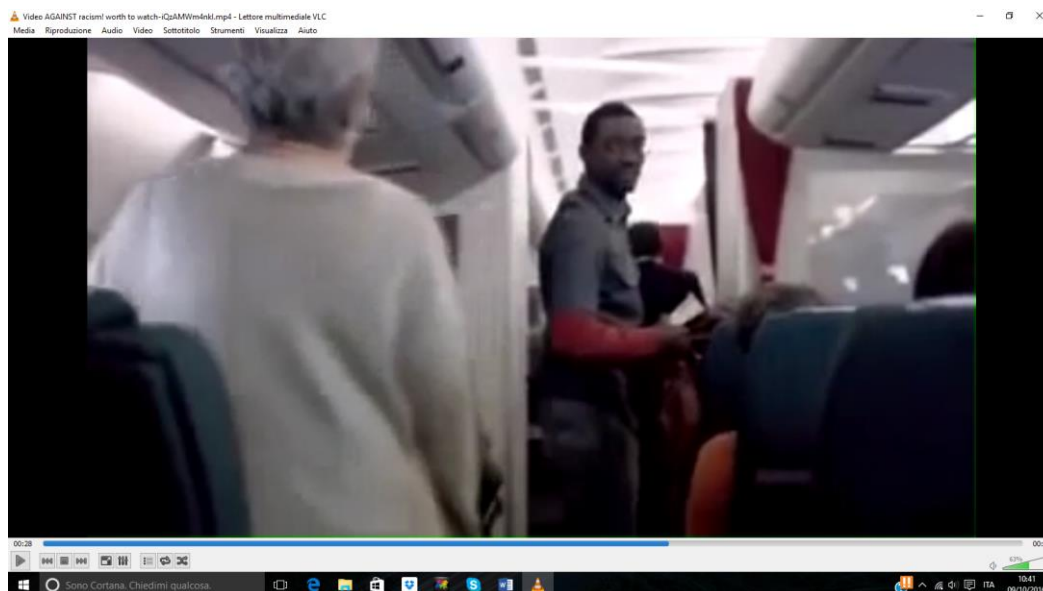

Tego rodzaju mapa wymienia wszystkie zasoby naturalne i surowce znajdujące się na kontynencie afrykańskim. Z jednej strony podkreśla, że Afryka nie jest biednym kontynentem (jak często się ją błędnie przedstawia), a z drugiej pośrednio wyjaśnia przyczyny konfliktów i wojen na tym kontynencie, spowodowane właśnie poprzez międzynarodowe zainteresowanie tymi surowcami.

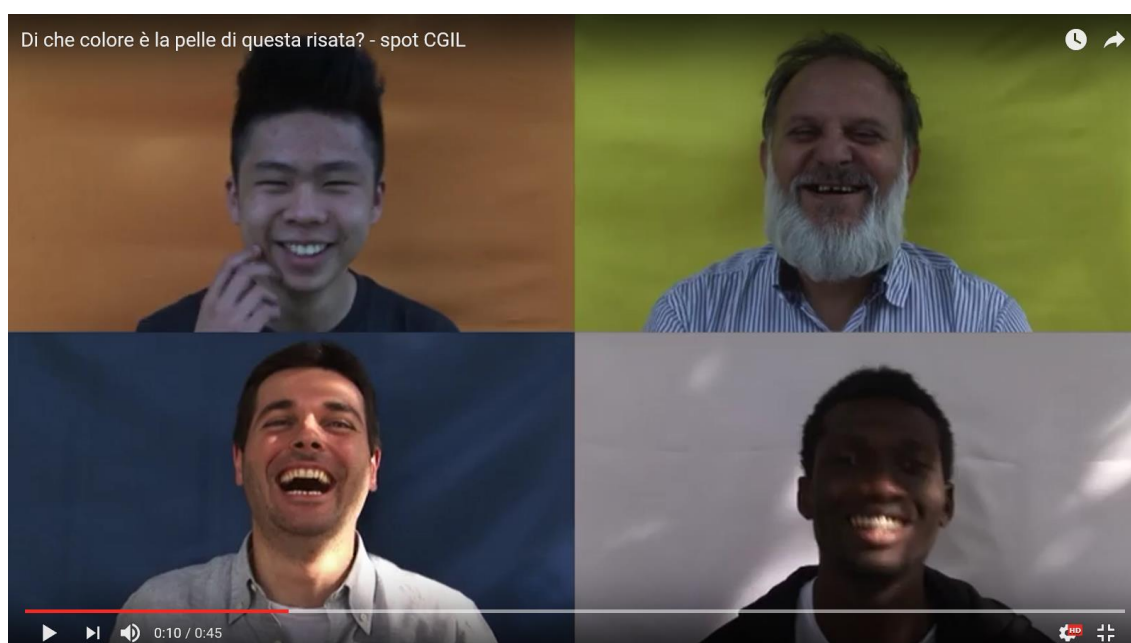

AFRYKI NIE DEFINIUJE UBÓSTWO

Kampania afrykańskich studentów, którzy podkreślają, że Afryka nie jest biednym kontynentem.

Brytyjski film anty-rasistowski. W samolocie siedzą koło siebie 'biała' kobieta i 'czarny' mężczyzna. Kobieta, zirytowana, prosi obsługę lotu, żeby zmienili jej miejsce. Członek załogi odwraca się do młodego mężczyzny i, ku zaskoczeniu kobiety, przepraszając go zaprasza go do pierwszej klasy.

JAKI KOLOR MA TEN UŚMIECH?

Anty-rasistowska kampania znanego włoskiego związku zawodowego CGIL. Na początku pojawia się czarny ekran i słychać śmiech. Głos pyta „jakiego koloru skóry jest ten śmiech?”. Po czym na ekranie pojawia się czterech mężczyzn o różnych twarzach, które sugerują przynależność do różnych grup etnicznych.

ODGRYŻ SIĘ RASIZMOWI
POWIEDZ NIE RASIZMOWI

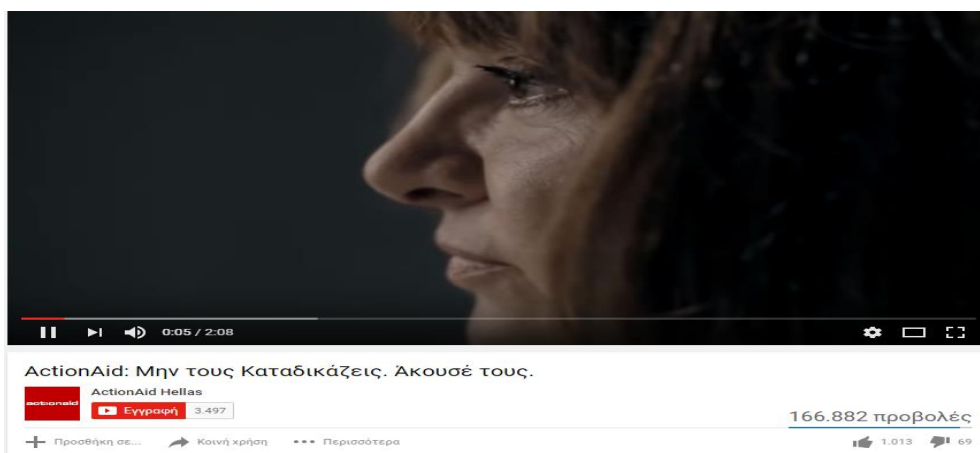
Kampania reklamowa prawdopodobnie wielonarodowościowej firmy sprzedającej banany (por. typowe logo Chiquita), która zmienia banana z symbolu rasizmu (ten owoc często jest wykorzystywany w procesach animalizacji, tj. porównań do małpy) w symbol antyrasistowski.

Kolejny przykład dobrej praktyki przedstawiono w poniższym filmie z Finlandii.

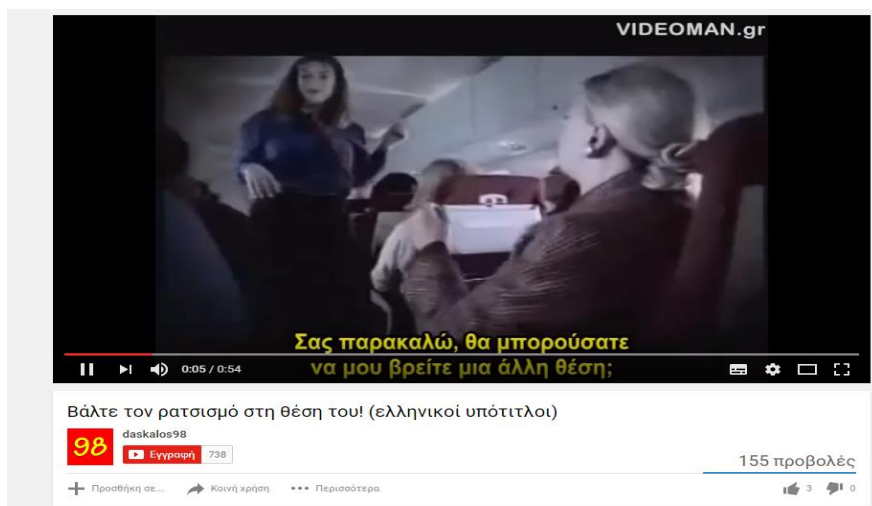
Film został zaprezentowany podczas narodowej kampanii przeciwko rasizmowi, w jej ramach fiński Czerwony Krzyż zorganizował koncerty muzyczne w siedmiu fińskich miastach. Celem trasy koncertowej było zachęcenie ludzi do reagowania na spotykane w codziennym życiu objawy rasizmu. Patronem kampanii był premier Finlandii Alexander Stubb. Film nakręcono na ulicy. Zasymulowano wywiad, by zwiększyć świadomość dotyczącą rozpoznawania rasistowskich postaw. Dziennikarz zwraca się do czarnoskórego mężczyzny i zadaje mu po angielsku kilka pytań dotyczących rasizmu. Mężczyzna odpowiada na pytania po fińsku. Pojawia się ktoś inny i radzi dziennikarce, żeby nie dokonywała takich założeń. Dziennikarka, zawstydzona, przeprosza po fińsku. Sytuację zasymulowano wskazując na pewien aspekt tej sytuacji – dziennikarka zadaje mężczyźnie pytania po angielsku, zakładając, że jest turystą, kierując się jedynie jego kolorem skóry.

Film ActionAid wyemitowany w greckiej telewizji także jest dobrym przykładem.

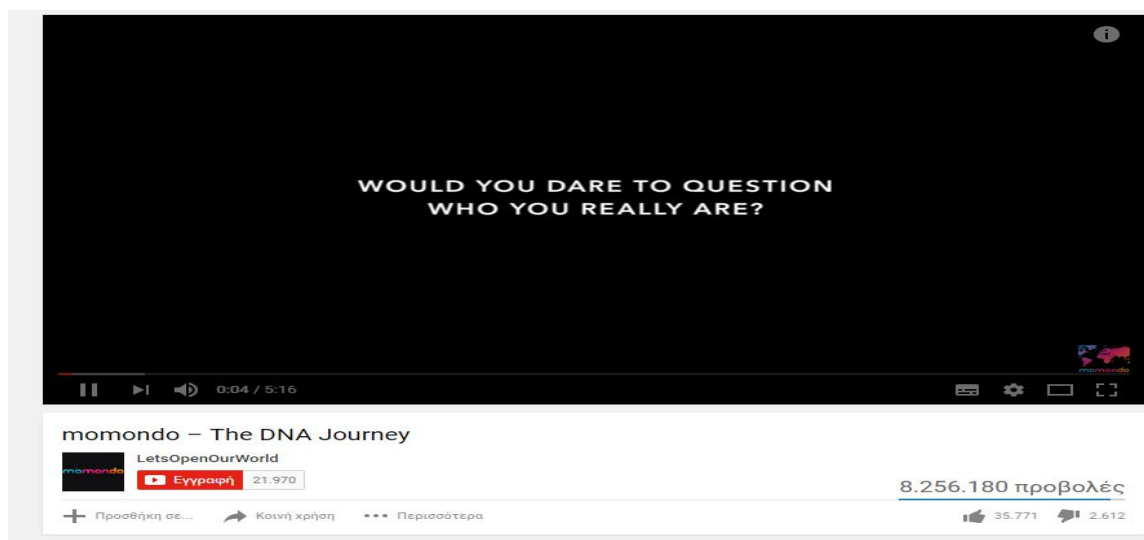
Popularni greccy aktorzy opowiadają historie migrantów tak, jakby były to historie o nich samych... na końcu filmu pojawia się czarny mężczyzna pytając „Czy wysłuchalibyście mojej historii, gdybym sam ją opowiedział?”

Poniższy film, zatytułowany „Odlóż rasizm na właściwe miejsce”, został nagrany przez portugalską komisję z okazji 50-tej rocznicy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.

Film pokazuje białą kobietę, która siedzi w samolocie obok czarnoskórego mężczyzny. Pyta stewardessy, czy jest jakieś inne wolne miejsce, ponieważ nie chce siedzieć obok 'czarnego'. Stewardessa odpowiada, że w klasie ekonomicznej nie ma już miejsc, ale porozmawia z kapitanem. Po pewnym czasie wraca i wyjaśnia, że jest jedno wolne miejsce w pierwszej klasie. Dodaje, że kapitan żałuje, iż pasażer musi podróżować obok tak odrażającej osoby. Następnie zabiera czarnoskórego mężczyznę do pierwszej klasy.

Na koniec, podróż DNA

Napis podaje: „Łatwo jest myśleć, że więcej nas dzieli niż łączy. Jednakże mamy więcej wspólnego z innymi nacjami niż mogłoby się nam wydawać. Poprosiliśmy 67 osób z całego świata, by wzięli udział w badaniu

DNA. Okazuje się, że mają więcej wspólnego z innymi nacjami, niż mogliby podejrzewać”. Film nakręcono w Vega, (Kopenhaga, Dania), wyreżyserował go Jeppe Rønne. Producentem jest Momondo - darmowa, niezależna witryna internetowa umożliwiająca porównywanie milionów tanich lotów, hoteli i wypożyczalni samochodów w skali globalnej.

6.4 PERSPEKTYWY DALSZEGO ROZPOWSZECHNIANIA REZULTATÓW PROJEKTU

RADAR

W ciągłości z zaprezentowanymi powyżej przykładami dobrych praktyk, proponujemy pewne „innowacyjne dobre praktyki”, które mogą przyczynić się do przerwania i odwrócenia procesów mowy nienawiści i komunikacji nienawiści.

- Wyróżnianie i nagradzanie, w krajach partnerskich i na poziomie Unii Europejskiej, dziennikarzy, którzy w prasie, telewizji lub mediach społecznościowych rozpoznali i poddali krytyce procesy ukierunkowanej na nienawiść komunikacji dyskryminacyjnej, ksenofobicznej lub rasistowskiej.
- Wyróżnianie i nagradzanie, w krajach partnerskich i na poziomie Unii Europejskiej, twórców reklam, którzy wykorzystali komunikaty anty-rasistowskie i anty-ksenofobiczne, lub przekształcili w swoich kampaniach komunikaty rasistowskie i ksenofobiczne w komunikaty przeciw nienawiści.
- Zapoczątkowanie europejskiego konkursu na trzy najlepsze praktyki wykorzystania rezultatów projektu RADAR (pierwsza druga i trzecia nagroda w metodyce RADAR w odniesieniu do wykorzystania podręczników i Wytycznych RADAR).
- Transfer innowacji projektu, tj. metodyki RADAR, podręczników i Wytycznych RADAR, do innych obszarów, gdzie mogą mieć zastosowanie, a więc np. dyskryminacji przejawiającej się jako nękanie innych słabszych grup czy też dotyczącej orientacji seksualnej, niepełnosprawności, wieku oraz zastosowanie metodyki w innych częściach świata o nasilonym zjawisku migracji.

7. BIBLIOGRAFIA

American Anthropological Association Statement on Race

<http://www.americananthro.org/ConnectWithAAA/Content.aspx?ItemNumber=2583>

AAVV. 2015: *Hate Crime and Hate Speech in Europe. Comprehensive Analysis of International Law Principles. EU-wide Study and National Assessments*. "PRISM – Preventing, Redressing and Inhibiting hate speech in new Media" (www.prismproject.eu)

Aspinall, Peter J. 2009: "'Mixed race', 'mixed origins' or what? Generic terminology for the multiple racial/ethnic group population". In: *Anthropology Today*, 25 (2), <http://www.mixd.org/files/resources/anthroptoday.pdf>

De Genova, Nicholas. 2002: "Migrant 'illegality' and deportability in everyday life". In: *Annual Review of Anthropology*, vol. 31: 419-447

De Genova, Nicholas. 2005: *Working the Boundaries: Race, Space, and 'Illegality' in Mexican Chicago*. Durham, NC: Duke University Press

De Genova, Nicholas. 2006: *Migrant Illegality and the Metaphysics of Antiterrorism: "Immigrants Right" in the Aftermath of the Homeland Security State*. In: www.nicholasdegenova.net

De Genova, Nicholas. 2016: "The 'crisis' of the European border regime: Towards a Marxist theory of borders". In: *International Socialism: A Quarterly Review of Socialist Theory*, N.150, www.nicholasdegenova.net

Delgado, Richard / Stefanic, Jean. 2000: *Critical Race Theory: The cutting Edge*. Philadelphia: Temple University Press.

Demby, Gene. 2014: "Why we have so many terms for people of color". In: *code switch* (NPR) <http://www.npr.org/sections/codeswitch/2014/11/07/362273449/why-we-have-so-many-terms-forpeople-of-color>

DOSSOU Koffi M./KLEIN Gabriella B./RAVENDA Andrea F. 2016: *Our RADAR communication concept*. Perugia: Key & Key Communications
http://lnx.radar.communicationproject.eu/web/htdocs/radar.communicationproject.eu/home/dokeos/main/document/document.php?cidReq=RAD01&action=download&id=%2FRADAR_communication_concept.pdf (retrieved 25/04/2016).

Duranti, Alessandro. 2007: *Etnopragmatica. La forza nel parlare*. Roma: Carocci.

Duranti, Alessandro (ed.) 2009²: *Linguistic Anthropology: A reader*. Malden: Wiley-Blackwell.

Garfinkel, Harold. 1967: *Studies in Ethnomethodology*, Englewood Cliff, NJ: Prentice Hall

Goodman, Alan H. / Moses, Yolanda T. / Jones, Joseph L. 2012: *RACE. Are We So Different?*. American Anthropological Association published by Wiley-Blackwell. [See also <http://www.understandingrace.com/lived/index.html>]

Gumperz, John J. 1982a: *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gumperz, John J. (ed.). 1982b: *Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gunaratnam, Y. 2013: "Race GPS? No right turn ahead". In: *Media Diversified's Academic Space*, <http://mediadiversified.org/2013/08/20/race-gps-no-right-turn-ahead/>

Jackson, Peter (ed.). 1987: *Race and Racism: Essays in Social Geography*. London: Routledge.
https://books.google.bj/books?hl=it&lr=&id=LXmIAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=race+in+UK&ots=Bp4BPCG02_&sig=YjxxSLA8qSwQJmQRl2QEjcEQiNs&redir_esc=y#v=onepage&q=race%20in%20UK&f=false
(retrieved 31/08/2016).

Hazard, Anthony Q. 2011: A Racialized Deconstruction? Ashley Montagu and the 1950 UNESCO Statement on Race. In: *Transforming Anthropology*. Vol. 19 (2): 174–186.

Hymes, Dell 1974: *Foundations in Sociolinguistics. An Ethnographic Approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press

1980: *Fondamenti di sociolinguistica. Un approccio etnografico*. Bologna: Zanichelli

Johns, L. 2013: "Say it Loud, I'm Coloured and I'm Proud". In: *The Root*
http://www.theroot.com/articles/world/2013/10/south_africas_coloreds_identify_most_with_blacks_in_the_us.html

Jubany, Olga / Roiha, Malin. 2015: *Backgrounds, Experiences and Responses to Online Hate Speech: A Comparative Cross-Country Analysis*. "PRISM – Preventing, Redressing and Inhibiting hate speech in new Media" (www.prismproject.eu)

Klein, Gabriella B. 2006: *Nozioni e strumenti di Sociolinguistica. Con esercitazioni e glossario*. Roma: Aracne.

Machery E. / Faucher L. 2005: "Social construction and the concept of race". In: *Philosophy of Science*, 72: 1208-1219.
http://www.pitt.edu/~machery/papers/The%20concept%20of%20race_machery_Faucher_%202005.pdf

McIntosh, P. 1990: "White Privilege: Unpacking the Invisible Knapsack". In: *Independent School*, Wellesley College Center for Research on Women:
<http://www.deanza.edu/faculty/lewisjulie/White%20Priviledge%20Unpacking%20the%20Invisible%20Knapsack.pdf>

Phillips, T. 2015: "Is it time to ditch the term Black, Asian and Minority Ethnic?". In: *The Guardian*, 22/05/2015: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/may/22/black-asian-minority-ethnicbame-bme-trevor-phillips-racial-minorities>

Pizza, Giovanni / Ravenda, Andrea F. (eds.). 2012: Presenze internazionali. Prospettive etnografiche sulla dimensione fisico politica delle migrazioni in Italia. In: *AM Rivista della società italiana di Antropologia Medica* 33-34 (Special issue). Argo: Lecce.

Reisigl Martin / Wodak Ruth. 2005: *Discourse and Discrimination. Rhetorics of racism and antisemitism*. Taylor & Francis e-Library [2001¹: London / New York: Routledge].

Sacks, Harvey. 1963: On Sociological description, *Berkley Journal of Sociology*, 8: 1-16

Sacks, Harvey. 1972: An initial investigation of the usability of conversational data for doing sociology. In: D. Sudnow (ed.), *Studies in social interaction*, New York: Free Press: 31-74

Sacks, Harvey. 1974: On the analyzability of stories by children. In: J. J. Gumperz & D. Hymes (eds.), *Directions in sociolinguistics: The Ethnography of communication*, New York: Holt, Rinehart, and Winston: 325-345 (Reprinted in R. Turner (Ed.), 1974, *Ethnomethodology*. Penguin)

Sacks, Harvey. 1992: *Lectures on conversation* (2 vol. ed.), Edited by G. Jefferson, introduction by E. Schegloff. Oxford: Blackwell. [Combined vols. ed., 1995]

Scaramella, Carla (ed.). 2015: *Discorsi d'odio e Social Media. Criticità, strategie e pratiche d'intervento*. "PRISM – Preventing, Redressing and Inhibiting hate speech in new Media" (www.prismproject.eu)

Schegloff, Emanuel A. 2007: A tutorial on membership categorization. In: *Journal of Pragmatics* 39: 462-8

Sepilli Tullio / Guaitini Abbozzo Grazietta. 1974: *Schema concettuale di una teoria della cultura*. Perugia: Editrice umbra cooperativa.

Ziccardi, Giovanni. 2016: *L'odio online. Violenza verbale e ossessioni in rete*. Milano: Raffaello Cortina Editore

"Racial discrimination, race and racism (fact sheet)", Ontario Human Rights Commission, <http://www.ohrc.on.ca/en/racial-discrimination-race-and-racism-fact-sheet>

"Why Undocumented or Irregular?" Platform for international cooperation of undocumented migrants http://picum.org/picum.org/uploads/file_/TerminologyLeaflet_reprint_FINAL.pdf

"Terms used to describe people of 'mixed race': Past and Present (2009)", Multiple Heritage Project, http://www.mix-d.org/files/resources/Terminology_Chart_09.pdf

